

Per-Christian Lindset Trangen

«La oss fare spredt!»

Kontinentale trekk ved kong Sverres krigføring

Masteroppgave i MLHIST

Veileder: Erik Opsahl

Mai 2019

Per-Christian Lindset Trangen

«La oss fare spredt!»

Kontinentale trekk ved kong Sverres krigføring

Masteroppgave i MLHIST
Veileder: Erik Opsahl
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Siden jeg nå skriver forordet, betyr det at masteroppgaven er ferdig og mitt studentliv i Trondheim snart er over. Mine fem år som lektorstudent har vært utrolig begivenhetsrike, og jeg har lært veldig mye både gjennom studiet, og studentlivet ellers. Jeg har lenge engstet meg for å skrive en masteroppgave, men det viste seg til slutt å bli noe jeg likte veldig godt. Norsk middelalder har alltid fasinert meg, og at jeg kunne få skrive om en såpass spennende historisk karakter som Sverre gjorde at arbeidet aldri ble kjedelig. Jeg skulle nesten ønske at jeg kunne fortsette med arbeidet videre. Samtidig er det veldig tilfredsstillende å vite at oppgaven er ferdig, og kjenne at jeg virkelig er stolt av arbeidet.

Jeg vil takke mange for hjelpen på prosjektet. Først og fremst vil jeg takke veilederen min, Erik Opsahl. Du kom med mange gode råd og grundige tilbakemeldinger gjennom hele prosessen, og jeg synes vi hadde mange gode samtaler. Du arbeidet også hardt for å bedre skriftspråket mitt, og de feilene som eventuelt fremdeles eksisterer er helt og holdent mine egne. Dessuten ga du meg tilgang på ditt upubliserte manus som viste seg å være meget relevant for oppgaven, og som var veldig hjelpelig. Jeg vil også takke deltagerne på den nasjonale mastersamlingen for middelalderstudenter. Selv om jeg ikke kunne delta på grunn av sykdom, fikk jeg tilsendt gode og inspirerende tilbakemeldinger i ettertid. Til slutt vil jeg også takke venner og familie som har holdt meg gående den siste tiden. Det siste året har vært preget av mange opp- og nedturer. Jeg er veldig takknemlig for at jeg har mange gode folk rundt meg, som har hjulpet meg med å holde meg på beina gjennom hele denne prosessen.

Per-Christian Lindset Trangen

Trondheim 14.05.19

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Tema og problemstilling	1
1.2	Historiografi	3
1.2.1	Sverre som militærleder	3
1.2.2	Krigføring på kontinentet	9
1.3	Hovedproblemstilling og delproblemstillinger	11
1.4	Kildegrunnlag og metodiske utfordringer	13
1.4.1	Sverres saga	14
1.4.2	Sagaen om birkebeinere og baglere	15
1.4.3	Snorres Sturlasons Heimskringla	16
1.4.4	Vegetius: Epitome of Military Science	16
2	Kontinental krigføring	18
2.1	Plyndring og utmattelseskrig	18
2.2	Rytteriets tidsalder?	20
2.3	Borger og beleiring	23
2.4	Oppsummering	25
3	Sverres krigskunst: taktikk og strategi	26
3.1	Oppdelingstaktikk og kampløse	26
3.2	Strategi - Geriljakrig, storkrig og steinborger	32
3.3	Oppsummering	36

4	Steinborger og rytteravdelinger	37
4.1	Rytteri i Sverres krigføring	37
4.2	Sverresborgene	41
4.3	Oppsummering	43
5	Konklusjon	45
6	Bibliografi	I
6.1	Kilder	I
6.2	Litteratur	I

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Denne oppgaven vil se nærmere på Sverres krigføring i lys av kontinental krigføring. Temaet er altså krigføring i Norge i borgerkrigstiden. Her bruker jeg termen krigføring lik hvordan Contamine benytter termen «the art of war», krigskunst; et samlende begrep for krigsstrategi og -taktikk, og hvordan man har lært dette.¹ Jeg vil også tilføye militærteknikk og militærteknologi, i dette tilfelle representert gjennom Sverres bruk av hest i slag, samt byggingen av steinborger. Andre militærteknikker og -teknologier, som våpenteknologi, og bruken av leiesoldater, vil jeg ikke ta med i denne oppgaven. Tematikken er spesielt interessant i den aktuelle perioden, siden borgerkrigstiden 1130-1240 markerer en spesielt konfliktfylt periode i norsk historie.

Det er stort sett enighet om at borgerkrigstiden medførte blant annet en militær utvikling i landet, en profesjonalisering.² Samtidig pågår det en diskusjon som omhandler betydning borgerkrigstiden hadde for statsutviklingen i Norge. Diskusjonen kan sies å ha utspring Sverre Bagges artikkel *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen* fra 1986, hvor Bagge argumenterer for den viktige rollen borgerkrigstiden hadde for statsutviklingen i Norge. Hans Jacob Orning publiserte en artikkel i 2011, hvor han kritiserte Bagges vektlegging av borgerkrigene som statsdannende.³ Han kritiserte Bagge for å fokusere for mye på langvarige, interne årsaker for konfliktene, en ressurskrise innad, og hevder selv at årsakene heller har med ytre faktorer å gjøre, som press fra Danmark og en ny kirkeideologi. Artikkelen startet en diskusjon mellom Bagge og Orning.⁴ Orning trekker fram tilstedeværelsen av dansker gjennom borgerkrigene, noe han mener Bagge underspiller, spesielt etter 1057.⁵ Det er et meget relevant element for denne oppgaven, siden danskenes innflytelse er synlig i krigen mellom Magnus Erlingsson og Sverre. Svenskene var også involvert konflikten, gjennom støtten til Sverre, selv om denne var mer beskjeden enn støtten Magnus fikk fra danskene. Et annet punkt som blir trukket frem av både Bagge og Orning er innføringen av ridderideologi, og hvordan kongene

¹ Philippe Contamine, *War in the Middle Ages*, trans. Michael Jones (Oxford: Blackwell, 1986), 208-09.

² Ole Georg Moseng et al., *Norsk Historie 1, 750-1537*, 2. ed. (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 139; Sverre Bagge, "Borgerkrig Og Statsutvikling I Norge I Middelalderen," *Historisk tidsskrift* 2 (1986): 173; Knut Helle, *Norge Blir En Stat: 1130 - 1319*, ed. Knut Mykland, et al., vol. 1, Norges Historie (Oslo: Universitetsforlaget, 1964), 131.

³ Hans Jacob Orning, "Borgerkrig Og Statsutvikling I Norge I Middelalderen – En Revurdering," *Historisk tidsskrift* 93 (2014).

⁴ Se Sverre Bagge, "Borgerkrig Og Statsutvikling, Svar Til Hans Jacob Orning," *Historisk tidsskrift* 94 (2015). og Hans Jacob Orning, "Hvorfor Vant Kongene?," *Historisk tidsskrift* 94 (2015).

⁵ Orning (2014): 187.

behandlet sine fiender; ta livet av dem, eller benåde dem (gi grid).⁶ Kongene var mer villig til å benåde fienden når de selv stod svakere. Sverre blir brukt som eksempel; han er mildere i starten av sitt liv enn mot slutten, altså når han stod sterkere som konge.⁷ Det er relevant å ta med videre, siden jeg vil se nærmere på Sverres mindre aggressive side.

Når det kommer til mer spesifikke studier på krigføring i middelalderen, har det lenge eksistert et syn blant forskere, som John Gillingham tok oppgjør med: «So far as most historians are concerend there was no such thing as a science of war in the Middel Ages. This is a profoundly mistaken view [...]».⁸ Kommentaren er rettet mot historieforskningen på europeisk middelalder generelt, og kan bare delvis overføres til forskning på norsk middelalder. Samtidig hevder Bagge at «Middelalderens militærhistorie har ikke i særlig stor grad opptatt forskningen [...]».⁹ Kildegrunnet er en utfordring når det gjelder forskningen på eldre norsk historie. Sagalitteraturen er ofte sentrert rundt enkeltpersoner og deres gjerninger. Det gjør det spesielt problematisk å forstå helheten i krigssituasjoner; i slag handler det hovedsakelig om enkeltpersoner, og man får et dårlig overblikk over kampbildet. Dessuten er det vanskelig å skille betydningen av ulike hendelser i sagaen, noe som gjør det utfordrende å se mer langvarige strategier.¹⁰ Vi har dermed lite kunnskap om strategier og taktikker fra denne tiden. Sverre er nærmest et unntak. Sverresagaen gir mye informasjon om selve kampbildet sammenlignet med andre sagaer. Sverres egen deltagelse i kampene var dessuten mer oversiktlig, siden han ved flere anledninger ikke var fremst i slaget, men forholdt seg bak for å dirigere hæren.

Hvor lærte Sverre denne formen for krigføring? En antydning i tidligere forskning har sett sammenhenger mellom Sverres krigføring og kontinentet ellers.¹¹ Fremdeles har dette bare vært antydninger og gjetning. Oppgaven vil dermed forsøke å besvare denne problemstillingen: Hadde Sverres krigføring kontinentale trekk og i eventuelt i hvor stort omfang?

⁶ Bagge (2015): 104; Orning (2015): 288.

⁷ Bagge (2015): 104.

⁸ John Gillingham, "Richard I and the Science of War in the Middel Ages," in *War and Government in the Middle Ages: Essays in Honour of J.O. Prestwich* ed. John Gillingham and James Clarke Holt (Woodbridge: Boydell, 1984), 299.

⁹ Sverre Bagge, "'Sårt Biter Sulten Lus". Sverre Som Militær Fornyer," in *Krigføring I Middelalderen: Strategi, Ideologi Og Organisasjon Ca. 1100-1400*, ed. Knut Peter Lyche Arstad, Forsvarsmuseets Småskrifter (Oslo: Forsvarsmuseet, 2003), 10.

¹⁰ Sverre Bagge, *From Gang Leader to the Lord's Anointed: Kingship in Sverris Saga and Hákonar Saga Hákonarsonar*, ed. Preben Meulengracht Sørensen and Gerd Wolfgang Weber, 24 vols., vol. 8, The Viking Collection (Odense: Odense University Press, 1996), 46.

¹¹ Bagge (1996): 49-51; Kåre Lunden, *Norge under Sverreætten, 1177-1319: Høymiddelalder*, ed. Knut Mykland, 15 vols., vol. 3, Norges Historie (Oslo: Cappelen, 1976), 107-09; Erik Opsahl, "Borger Og Befestninger I Norge I Middelalderen," (Manus), 7-8.

1.2 Historiografi

1.2.1 Sverre som militærleder

Kong Sverre er en av de mest kjente middelalderkongene i Norge. Samtidig er han en mystisk og omstridt karakter. Hans opphav er fremdeles ikke sikkert i dag. Samtidig får man presentert en nærmest eventyrlig beretning om Sverres kamp om tronen i sagalitteraturen, som resulterte i en ny kongsætt i Norge. Gjennom diktningen til Bjørnstjerne Bjørnson ble Sverre også et nasjonalt symbol, noe som reflekteres blant annet gjennom inkluderingen i nasjonalsangen. Alt dette har kulminert i mye historieskriving om Sverre. Blant den omfattende litteraturen kan biografiene til Fredrik Paasche (1920) og Halvdan Koht (1952), samt Claus Krag (2005) som vi skal se nærmere på senere, trekkes frem. Siden litteraturen er såpass omfattende, er det nødvendig for meg å legge vekt på forskningslitteraturen som handler om Sverres krigføring.

Kåre Lunden ga en omfattende presentasjon av kong Sverre i Cappelens norgeshistorie. Lunden tildelte Sverre spesielt mye plass i boken, et tegn på en fasinasjon ved den historiske karakteren. For denne oppgaven er fremstillingen av Sverre som militær leder relevant. Sverres militære lederegenskaper var av egen karakter, hevder Lunden. Hans suksess på slagmarken ble i seg selv en faktor for krigføringen; man ønsket ikke å ha Sverre som fiende på slagmarken. Hans evne til å improvisere og forutse hendelser blir beskrevet som et karakteristisk trekk ved Sverres ledelse.¹²

Lunden hevder det er tre sider ved Sverres krigskunst som har intim sammenheng: (i) hans spesielle taktikk, organiseringen av hæren både på land og på vann, (ii) hans overlegne disiplinering av styrker, og (iii) hans særegne kampløse, altså hvordan Sverre selv ledet hæren i slag.¹³ Ved bruk av utradisjonelle taktikker, gjerne manøvrerbare småenheter, og med en hærstyrke av erfarne og disiplinerte krigere ved sin side, lyktes Sverre ofte på slagmarken. Lunden poengterer at Sverres spesielle lederstil som spesielt utslagsgivende; Sverre kjempet ikke nødvendigvis fremst i slag, men dirigerte heller i bakgrunnen. Lunden er også svært kritisk til spørsmålene om Sverres manglende mot. Måten Sverre ledet hæren på var nødvendig for at oppdelingstaktikken skulle fungere. Å bruke dette som argument for at Sverre var feig er å ha mistet hele poenget med Sverres militære fremgangsmåte, ifølge Lunden.¹⁴

¹² Lunden (1976): 103.

¹³ Lunden (1976): 109.

¹⁴ Lunden (1976): 113-14.

Lunden presenterer også Sverres bruk av ulike militærteknikker og -teknologier. Utrustning var viktig for å kunne dra nytten av profesjonelle elitestyrker. I tillegg fokuserte Sverre på borgbygging og utbygging av befestningsverk rundt om i landet. Byggingen av steinborgene i Nidaros og Bergen blir fremhevet. Lunden trekker også frem bruken av hest i strid som det mest forbausende enkelttrekket ved Sverres militærteknikk.¹⁵ Det er en spesielt betydningsfull observasjon for denne oppgaven, siden bruken av kavaleri er et av flere kjennetegn ved krigføring på kontinentet i middelalderen.¹⁶ Lunden hevder imidlertid at tungt væpnede ryttere ellers ikke kom til å spille noe rolle i middelalderens Norge. Dette leder inn i en pågående diskusjon rundt bruken av kavaleri i norsk krigføring i middelalderen. Det har vært enighet i norsk middelalderhistorieforskning om at tungt kavaleri hadde lite, til ingen betydning i norsk krigføring før sent på 1300-tallet. Synet har møtt motstand hos Erik Opsahl, som åpner for at man ser bruken av relativt tungt kavaleri allerede mot slutten av 1200-tallet, og lett kavaleri enda tidligere.¹⁷ Det har blitt studert videre av Hörður Barðdal og André Neergaard.¹⁸ Både Barðdal og Neergaard argumenterer i sine undersøkelser for at man kjente til riddervirksomheten og bruken av kavaleri i Norge. Hovedargumentasjonen mot bruken av rytteri i norsk middelalder er mangel på ressurser og at landskapet passet dårlig,¹⁹ noe både Opsahl, Barðdal og Neergaard er uenige i.²⁰ Det må presiseres at diskusjonen konsentrerer seg om perioden etter kong Sverre, men jeg ser det nødvendig å inkludere den for bedre å forstå betydningen av Sverres bruk av hest i strid.

Lunden stiller også spørsmål om Sverres kontakt med utlandet, før han kom til Norge.²¹ Spørsmålet begrunner han ut fra Sverres bruk av hest i strid og hans moderne idéer om kongedømmet og dets verdi. Lunden trekker frem hvordan første del av Sverres saga ikke

¹⁵ Lunden (1976): 106.

¹⁶ Contamine (1986): 228-31; John Gillingham, "An Age of Expansion, C. 1020-1204," in *Medieval Warfare: A History*, ed. Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999), 67-69; Richard L. C. Jones, "Fortifications and Sieges in Western Europe, C. 800-1450," in *Medieval Warfare: A History*, ed. Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999), 169; Andrew Ayton, "Arms, Armour, and Horses," in *Medieval Warfare: A History*, ed. Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999).

¹⁷ Erik Opsahl, "Framveksten Av Herresvein-Institusjonen Og Dens Betydning for Militærvesen, Maktforhold Og Sosial Elitekultur I Norge Ca. 1270-1390" (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1991), 138-39; Moseng et al. (2007): 193-98.

¹⁸ Hörður Barðdal, "[...] Hina Høgrri Hond Væpu at Hæfa Væl Glæviu Alaghe Mæð Fulltingiannde Briostafli: Chivalric Identification and Reality at the Court of Hákon Iv Hákonarson" (University of Leeds, 2016); André Neergaard, "Rytterkrigere I Norsk Høymiddelalder" (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2001).

¹⁹ Bagge (1996): 49-51; Sverre Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, C. 900-1350* (København: Museum Tusulanum Press, 2010), 79-85; Geir Atle Ermland and Terje H. Holm, *Krigsmakt Og Kongemakt 900-1814*, vol. 1, Norsk Forsvarshistorie (Bergen: Eide, 2000), 89; Helle (1964): 134; Maurics Holmsen, *Norges Historie: Fra De Eldste Tider Til 1660*, 4. ed. (Oslo: Universitetsforlaget, 1977), 258; Lunden (1976): 106.

²⁰ Barðdal (2016): 43-46; Neergaard (2001): 110-28; Opsahl (1991): 93-129.

²¹ Lunden (1976): 107-09.

forteller om dette. Samtidig kan det ha blitt utelatt fra sagaen, siden det kunne ha svekke tiltro til Sverres påståtte slektskap til Sigurd Munn. Lunden innrømmer avslutningsvis at han bare kan gjette på svar.

Claus Krag's biografi om Sverre er neste verk jeg ønsker å trekke frem. Krag's biografi har kritiske holdninger til kildematerialet, spesielt den tidlige fasen av Sverres liv, noe andre biografier anklages for å mangle. Paasche og Koht har blitt anklaget for å være idealiserende og for lite kritiske til sagaens beretninger.²² Biografien er en kronologisk fremstilling og forklaring av Sverres liv. Boken avsluttes med en presentasjon av Sverres historiske betydning.

Som en del av fremstillingen blir slagene hvor Sverre deltok presentert. I likhet med Lunden, mener Krag at Sverres spesielle taktikker, lederstil og bruken av elitestyrker var grunnen til hans suksess.²³ Samtidig vektlegges hverken bruken av hest eller borgbyggingen til Sverre noe spesielt. Derimot gjør Krag observasjoner som leder til spørsmål om mulige strategiske trekk ved Sverres krigføring.²⁴ Krag kommer ikke med noen fastsatte konklusjoner om strategi, men observasjonene kan være med å underbygge lignende argument fra Sverre Bagge, som jeg skal se nærmere på senere.

Som tidligere nevnt forholder Krag seg kritisk til Sverre sammenlignet med tidligere biografiske verk. Han tar blant annet opp spørsmålet om Sverres mot. Krag mener Sverre passet dårlig til datidens krigerrolle; at han opptrådte lite aggressivt og ønsket ikke å slåss i enkelte tilfeller.²⁵ Det kan sees relevant for denne oppgaven, der frykten for åpne slag er et kjent fenomen fra kontinentet.²⁶ Når det kommer til spørsmål ved Sverres mot, vil jeg inkludere Geoffrey Malcolm Gathorne-Hardys bok *A Royal Impostor: King Sverre of Norway*. Som navnet impliserer hadde Gathorne-Hardy en meget kritisk holdning til kong Sverre. I boken anklager han Sverre for feighet, spesielt i slaget ved Fimreite.²⁷ Under slaget ble Sverre rodd i land, hvor han kun observerte resten av slaget. Gathorne-Hardy tolker dette som tegn på feighet, og mener at Sverre ville blitt stilt for krigsrett i dag. I ettertid har det kommet mange

²² Bagge (1996): 18; Claus Krag, *Sverre - Norges Største Middelalderkonge* (Oslo: Aschehoug, 2005), 219-20.

²³ Krag (2005): 105-07.

²⁴ Krag (2005): 65, 72, 106.

²⁵ Krag (2005): 106, 218-20.

²⁶ Contamine (1986): 219; Publius Flavius Vegetius Renatus Vegetius, *Vegetius: Epitome of Military Science*, trans. N.P. Milner, 2nd ed., vol. 16, *Translated Texts for Historians* (Liverpool: Liverpool University Press, 2001), 83-86.

²⁷ Geoffrey Malcolm Gathorne-Hardy, *A Royal Impostor: King Sverre of Norway* (Oslo: Aschehoug, 1956), 204-06.

motargumenter mot Gathorne-Hardys kritikk,²⁸ og han er også anklaget for lite eller dårlig bevisføring.²⁹

Jeg vil også trekke frem observasjonene Krag presenterer om mulige utenlandsopphold Sverre hadde før han kom til Norge. Krag viser til hvordan sagaen selv åpner for denne muligheten.³⁰ Samtidig tror han bare at det er snakk om at Sverre oppholdt seg på Orknøyene, som man finner spor av i de islandske annalene. Denne mangelen i sagaen åpner for at Sverre kan ha hatt et lengre opphold i utlandet, noe som bør studeres videre.

Når det kommer til forskning på det rent militærhistoriske aspektet ved Sverre, vil jeg først trekke frem arbeidet til Sverre Bagge. Bagge mener at borgerkrigstiden er sentral for statsutviklingen i Norge, som nevnt tidligere. Han trekker frem militær profesjonalisering som et sentralt element ved utviklingen, og mener at mye av profesjonaliseringen kom av Sverres nyvinninger innen militærtaktikk og -teknikk.³¹ Dette arbeidet viderefører han i boken *From Gang Leader to the Lord's Anointed*. Bagge vektlegger også forfatterens hensikt, og anser ideologien og innholdet i sagaen som begrunnelse for å snakke om en forfatter, ikke forfattere.³²

Bagge bruker mye plass i boken til å se nærmere på Sverres ulike taktikker og mulige strategier. Han kommer med en viktig observasjon om hvordan sagaforfatteren er tydelig på å presentere slag som Sverres militære bragder, ikke som mirakuløse hendelser.³³ Bagge ser på dette nærmest som en bekreftelse på at Sverre var en dyktig hærfører. Han presenterer i tillegg en utvikling av taktikkene til Sverre gjennom krigene, fra bruk av fylking til oppdeling. Bagge forsøker også å se mer langvarige strategier i Sverres krigføring. Det er vanskelig å konkludere noe om dette ut fra kildematerialet, siden sagaen tar opp hendelser, hvor betydningen av hendelsene fremlegges som mer eller mindre like.³⁴ Han argumenterer fortsatt for at slaget ved Fimreite er et eksempel på Sverres militærstrategiske evner.³⁵ Om slaget ved Fimreite var en strategisk bragd, kan også andre være mulig å lese flere strategiske trekk ved Sverres krigføring. Både den tidlige geriljakrigføringen og borgbyggingen til Sverre indikerer dette.

²⁸ Lunden (1976): 113-14; Bagge (2003): 14-15.

²⁹ Bagge (1996): 18; Bagge (2003): 11, 15.

³⁰ Krag (2005): 87-88.

³¹ Bagge (1986): 173-76.

³² Bagge (1996): 18-19.

³³ Bagge (1996): 33.

³⁴ Bagge (1996): 38; Bagge (2003): 19.

³⁵ Bagge (1996): 39, 43-48.

Bagge sammenligner Sverres taktikker og strategier med kontinental krigføring. Han sammenligner hovedsakelig ut fra kontinentale konsept som ridderideologi (*chivalry*)³⁶ og borgsmentalitet, krigføring basert rundt borger og befestninger.³⁷ Det er få antydninger til riddernormer i Sverres krigføringen mener Bagge, Sverre hadde som regel en politisk agenda dersom han ga grid til motstanderen. Denne påstanden underbygges også av David C. Pugh, som hevder at seks ut av syv lendmenn døde i krigen.³⁸ Borgbyggingen og befestningsarbeidet er derimot likt kontinentet. Bagge mener fremdeles at det forble viktigst å beseire motstanderen i slag, helst på sjøen. Norge har en lang kystlinje, altså betydde kontroll over sjøen kontroll over folket.

Bagge har også sett nærmere på Sverre som militær fornyer, i 2003. Han forsøker å se om Sverres krigføring ble en episodisk hendelse, eller om han brakte varig fornyelser til norsk krigføring. Bagge tar i likhet med Lund og Krag opp taktikker, lederstil og elitestyrker som viktige elementer ved Sverres krigføring. Dessuten tar han igjen opp argumentasjonen om at slaget ved Fimreite er en strategisk bragd for Sverre.³⁹ Bagge argumenterer for at steinborgene Sverre bygde i Nidaros og Bergen, samt befestningsarbeidet ellers om i landet, var den viktigste varige effekten ved Sverres krigføring.⁴⁰ Samtidig hevder han at Sverres borgbygging ikke fikk en direkte fortsettelse, at borgene fikk en militær betydning først ut på 1300-tallet. I tillegg mener Bagge at den umiddelbare militærstrategiske effekten var liten. Et lignende syn har også Geir Atle Erstad. Han ser borgbyggingen som viktige trekk ved den militære og politiske utviklingen i Norge. Samtidig mener han at borgbyggingen og bruken av borger aldri ble spesielt omfattende, og at Norge ikke fulgte med resten av Europa.⁴¹ Dette synet blir utfordret av Opsahl, noe jeg skal gå inn på senere.

Knut Peter Lyche Arstad har også behandlet borgbyggingen i Norge. Han redegjør for borgbyggingen i Norge under borgerkrigstiden og utover på 1200-tallet, og sammenligner med forholdene ute i Europa. Arstad konkluderer med at kunnskapen om borgbygging eksisterte i Norge, men at det passet dårlig med det militærstrategiske landskapet.⁴² Arstad mener at Sverre

³⁶ For forklaring på begrepet *chivalry*, se Maurice Keen, "Introduction: Warfare and the Middle Ages," in *Medieval Warfare*, ed. Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999), 4-6.

³⁷ Bagge (1996): 49-51.

³⁸ David Christopher Pugh, "The Army and the Norwegian Revolution : Military and Society in Norway to 1814" (Doctor of Philosophy, University of Lancaster, 1982), 44.

³⁹ Bagge (2003): 20.

⁴⁰ Bagge (2003): 23-24.

⁴¹ Erstrand and Holm (2000): 91-96.

⁴² Knut Peter Lyche Arstad, "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries," in *Krigføring I Middelalderen: Strategi, Ideologi Og Organisasjon Ca. 1100-1400*, ed. Knut Peter Lyche Arstad, Forsvarsmuseets Småskrift (Oslo: Forsvarsmuseet, 2003), 171.

stod for den tidligste steinborgbyggingen i Norge, men hevder i likhet med Bagge var den umiddelbare militæreffekten liten. I likhet med Arstads utgangspunkt og konklusjon stiller Opsahl seg kritisk til synet om at Norge lå etter i militærteknologisk utvikling. Erik Opsahl har i et større pågående arbeid stilt seg kritisk til det tradisjonelle synet. Selv om arbeidet ennå ikke er publisert er det kommet såpass langt at jeg har brukt det foreløpige manuset. Det er ikke uproblematisk å bruke upublisert arbeid, men Opsahls konklusjon som blir presentert kan sjekkes i ettertid og vurderes.

Opsahl kommer først med en redegjørelse av Sverres bygging av steinborgene i Nidaros og Bergen, samt andre befestningskonstruksjoner. Denne utbyggingen fører til at Trondheim blir den eneste «festningsbyen» i Norge, noe som forteller om byens strategiske betydning. Her hevder Opsahl at bruken av steinborgen er i tråd med bruken av borger på kontinentet; steinborgen kunne ikke hindre motstandere fra å innta byen, men ga muligheter for å hindre at de ble værende der.⁴³ Sverres bruk av borgen under kuvlungenes angrep på Nidaros i 1186 er et eksempel, samt kuvlungenes og birkebeinernes bruk av borgen i Bergen i 1185/86 og 1189. Kuvlungenes ødeleggelse av borgen i 1188 indikerer også at borgen hadde en viktig strategisk funksjon, hevder Opsahl.⁴⁴ Dette taler for at borgene hadde en viktigere betydning enn hva Bagge mener, og til dels Arstad, noe Opsahl poengterer.⁴⁵

Opsahl beskriver også de offensive mulighetene borgene ga, som muligheten til å gjennomføre offensive operasjoner, for deretter å trekke seg tilbake til bak murer.⁴⁶ Richard L.C. Jones poengterer det samme for de kontinentale borgenes offensive potensiale og effekt.⁴⁷ Denne argumentasjonen skal jeg se nærmere på senere i kapittelet.

Et siste element jeg vil trekke frem fra Opsahls arbeid er at Sverre hentet inspirasjon for borgbyggingen i utlandet. Her referer han til gjettingen til Lunden, om at Sverre muligens hadde tjenestegjort hos kong Henrik 2. av England. Henrik 2. var også bruker av borganlegg, samtidig som det passer tidsmessig. Krag tar opp et mulig utenlandsopphold for Sverre før han kom til Norge, men slutter denne tankegangen ved Sverres mulige opphold på Orknøyene. Lunden trekker dette noe videre, og spør om Sverre reiste lenger sørover, for eksempel til England.⁴⁸ Her må det presiseres, som tidligere nevnt, at Lunden anerkjenner dette som ren gjetning.

⁴³ Opsahl (Manus): 6-7.

⁴⁴ Opsahl (Manus): 6.

⁴⁵ Opsahl (Manus): 8-9.

⁴⁶ Opsahl (Manus): 7.

⁴⁷ Jones (1999): 164.

⁴⁸ Lunden (1976): 109.

1.2.2 Krigføring på kontinentet

Jeg brukte et sitat fra John Gillingham tidligere i oppgaven for å presentere et utbredt syn på krigføring i middelalderen. Gillingham var meget kritisk til synet, noe han ikke var alene om. Philippe Contamine er også kritisk til synet om at krigføring i middelalderen var lite innholdsrik, strategisk og taktisk sett, og generelt kaotisk. Han hevder det er mulig å se taktikk, strategi, kampprosedyrer, og soldatenes egen forståelse av fordelene med praktiske erfaringer og teoretiske refleksjoner i krigføring i middelalderen.⁴⁹ Dette hører med til hva Contamine kaller «the art of war», krigskunst.

Contamine fremhever bruken av *De re militari*, av Publius Flavius Vegetius Renatus, bedre kjent som Vegetius, som lærebok i krigskunst i middelalderen.⁵⁰ Contamine hevder at Vegetius er den klart dominerende autoriteten når det kom til krigføring, og viser til flere referanser i historieskrivingen i middelalderen til verket. Teksten har trolig vært med på å forme selve krigføringen i middelalderen, selv om det er vanskelig å vite nøyaktig hvor mye og i hvilken grad Vegetius ble brukt i praksis.⁵¹ Videre trekker Contamine også frem samtidstekster som etter hvert dukket opp, og at disse trolig også hadde en funksjon som læreverk. Han konkluderer med at praksis trolig fremdeles hadde størst læringseffekt; fra jakt til krigføring, erfaring med våpen i hånd var den beste måten å lære.⁵²

Når Contamine videre beskriver strategier i middelalderkrigføringen, trekker han frem to grunnprinsipper: frykten for direkte slag, altså direkte konfrontasjon på en slagmark, og en nærmest «borgmentalitet»; strategien som bestod i å trekke seg til borger ved angrep, som lett kunne forsvares.⁵³ Det dreide seg om å danne forsvarsområder mot fienden, samt å kontrollere disse posisjonene. Det vitner om generelt defensive strategier, og henger sammen med borgbyggingen som man ser i Europa på denne tiden. Contamine trekker også linjer til Vegetius' syn om å unngå direkte konfrontasjoner. Selv om direkte konfrontasjoner ikke var ukjent for Sverre, kan man se likheter mellom Sverres krigføring og kontinentet. Sverre fremstod flere ganger som den mindre aggressiv og forsøkte gjentatte ganger å unngå slag. Borgbyggingen er dessuten en klar likhet.

⁴⁹ Contamine (1986): 209.

⁵⁰ Contamine (1986): 210. Teksten er også kjent under navnet *Epitoma de re militari*

⁵¹ Contamine (1986): 211.

⁵² Contamine (1986): 215-18.

⁵³ Contamine (1986): 219.

Når det gjelder taktikk, trekker Contamine frem plyndring og beleiring som de vanlige formene for krigføring.⁵⁴ Når det først ble direkte slag, var disse gjerne kulmineringen av en krig, samtidig som selve slagene gjerne var spontane og kaotiske.⁵⁵ Samtidig var det en viss form for orden i slagene, ifølge Contamine. Han beskriver ulike formasjoner og mulig bruk av kavaleri, infanteri, artilleri og bueskyttere, og hevder at hærførerne hadde klare slagplaner; de var ikke uvitende om slagenes kaotiske karakter.⁵⁶ Her beskriver han komplekse taktikker og slagplaner, med ulik bruk av forskjellige deler av hærstyrkene ved ulike omstendigheter, og fremhever kavaleriets funksjoner. En observasjon som er spesielt interessant for denne oppgaven er forståelsen for at hærføreren ikke skulle være fremst ved fronten. Her referer Contamine til tekster som sier eksplisitt at kongen ikke må eksponeres, og at han bør være holde seg på hesteryggen selv når resten av hæren stiger av.⁵⁷ Denne observasjonen har klare likhetstrekk med Sverres lederstil; ikke fremst ved fronten, men dirigerende bak, gjerne på hest.

Jeg vil også trekke frem Gillinhams artikkel fra 1984 som har vært til stor inspirasjon for oppgaven. Han tar for seg strategier i middelalderen, temaet han mener er det mest forsømte temaet i forskningen på middelalderkrigføring. Gillingham kritiserer også Contamine for å tildele temaet lite plass i boken sin.⁵⁸ Samtidig sier Gillingham seg enig med Contamine om at det eksisterte strategier i perioden, og ønsker å utdype dette. Gillingham bruker Rikard I sin militære karriere som modell for middelalderkrigføring, og han henter informasjonen sin hovedsakelig fra kilder på ulike morsmål, siden han mener disse kommer tettere på virkeligheten enn latinske kilder.⁵⁹ Gillingham hevder at beleiring og plyndring var de viktigste formene for krigføring. Ut fra dette konkluderer han med at det er utholdenhetskriger som var den vanlige strategien, «to secure plenty of provisions for himself and to desroy the enemy by famine».⁶⁰ En slik strategi kan sammenlignes med Sverres tidligste år i kampen mot Erling Skakke og Magnus Erlingsson, hvor han plyndret flere steder i Norge, uten store konfrontasjoner.

Mens Contamine fremhever kavaleriets funksjon i krigføringen, hevder Gillingham at ryttere var mindre effektivt enn hva tidligere historikere har ment. Han hevder heller at et godt

⁵⁴ Contamine (1986): 228.

⁵⁵ Contamine (1986): 228-29.

⁵⁶ Contamine (1986): 228-37.

⁵⁷ Contamine (1986): 236. Se note 91

⁵⁸ Gillingham (1984): 78.

⁵⁹ Gillingham (1984): 79.

⁶⁰ Gillingham (1984): 91.

infanteri var viktigst i en middelalderhær, spesielt bruken av bueskyttere.⁶¹ Gillingham argumenterer her ut fra riddernormer (*chivalry*); riddere ble tatt til fanger og løslatt for penger, siden de utgjorde en mindre trussel, mens infanteriet og bueskytterne heller ble drept.⁶² Gillingham er ikke alene i å være kritisk til rytteriets faktiske rolle i middelalderen. Andrew Ayton hevder at oppfatningen av kavaleriet er idealisert.⁶³ Samtidig er Ayton, og blant annet Morillo og Bennet, av den oppfatningen at rytteriet fremdeles hadde en spesiell plass i middelalderens krigføring.⁶⁴

Et fellestrekk mellom Gillingham og Contamine er vektlegging av beleiring og plyndring som de vanligste form for krigføring. Gillingham hevder at herjing og plyndring, *chevauchée*, var en viktig taktikk allerede før borgbyggingen, og fortsatte også å være det etter.⁶⁵ Videre diskuterer han at gjennom plyndringen kunne man gjøre mest skade i en beleiring, ved å ødelegge forsyningslinjer. En videreføring av bruken av borger og festninger blir tatt opp av Jones i samme bok. Han presenterer den offensive, så vel som defensive, effekten borgene hadde, i likhet med Opsahl.⁶⁶ Borgene kunne stasjonere tropper, og gjorde landområdet rundt borgen lite attraktivt, ikke bare borgen selv. Jones trekker også slutninger om at borgene og generelt festningsverk fjernet den største trusselen på kamparenaen, kavaleriet.⁶⁷

1.3 Hovedproblemstilling og delproblemstillinger

Som tidligere nevnt i denne oppgaven, vil jeg prøve å besvare følgende problemstilling: Hadde Sverres krigføring kontinentale trekk og i eventuelt i hvor stort omfang? Det eksisterer allerede et rådende syn om en mulig forbindelse, men jeg ønsker å studere problemet dypere og mer systematisk enn tidligere forskning. Det er flere forklaringer for valget av denne problemstillingen. For det første er det etablert at Sverre var nyskapende innfor krigføring i Norge, omtalt som en meget begavet militærleder, spesielt med tanke hans samtid. Hvor kommer denne kunnskapen fra? Her kommer andre punkt; tidligere har det blitt spurt om Sverre

⁶¹ Gillingham (1999): 76-78.

⁶² Gillingham (1999): 83.

⁶³ Ayton (1999): 186.

⁶⁴ Ayton (1999); Matthew Bennet, "The Myth of the Military Supremacy of Knightly Cavalry," in *Armies, Chivalry and Warfare. Proceedings of the 1995 Harlaxton Symposium*, ed. M.J. Strickland (Stamford: Paul Watkins, 1998); Stephen Morillo, "The "Age of Cavalry" Revisited," in *The Circle of War in the Middle Ages: Essays on Medieval Military and Naval History*, ed. L.J. Andrew Villalon and Donald J. Kagay (Woodbridge: The Boydell Press, 1999).

⁶⁵ Gillingham (1999): 67-69, 78-81.

⁶⁶ Jones (1999): 164; Opsahl (Manus): 7.

⁶⁷ Jones (1999): 169.

har oppholdt seg utlandet med tanke på militærledelse, at det muligens ligger en forklaring her.⁶⁸ Som vist i historiografien har det hittil vært mest gjetninger og antagelser som svar på spørsmålet. En tredje, og muligens litt mer underliggende årsak for min egen interesse, kommer av i den siterte uttalelsen fra Gillingham. Lenge har det blitt antatt at krigføring i middelalderen var kaotisk og primitiv. Jeg vil i denne undersøkelsen søke kunnskap om Sverres militærkarriere, og dermed se om det eksisterte underliggende strategier og taktikker i krigføringen til Sverre. Jeg ønsker å vise at krigføring på denne tiden ikke var så tankeløst og kaotisk som tidligere hevdet.

Det er nødvendig å dele oppgaven opp i en rekke delproblemstillinger, for å besvare hovedproblemstillingen best mulig. Det første jeg vil se etter er mulige strategier i krigføringen til kong Sverre. Bagge, som presentert tidligere, har diskutert dette, og argumenterer for at slaget ved Fimreite er en strategisk bragd for Sverre, blant annet ved bruken av «borger» til sjøs.⁶⁹ Et annet poeng å trekke frem er hva Krag beskriver som et strategisk omslag, endringen i krigføringen til Sverre sommeren 1178.⁷⁰ Her ser man en endring i krigføringen, fra plyndringer til mer direkte slag og kamp om territorier. Å sammenligne strategiene med hva som er kjent fra kontinentet, kan gi nye svar. Mye av det samme gjelder neste delproblemstilling; å se på taktikkene til Sverre. Her er det nødvendig å studere nærmere selve slagene Sverre var involvert i. Det må så, på samme måte som med strategier, sammenlignes med kjente taktikker fra kontinentet.

De neste delproblemstillingene ser nærmere på bruken av militærteknikk og -teknologi, mer spesifikt Sverres bruk av hest og byggingen av steinborger. Sverres rytteregenskaper blir ved flere anledninger presentert i sagaen, og var noe Sverre skal ha behersket uvanlig godt.⁷¹ Ryttere er derimot et kjent trekk ved krigføringen i resten Europa, selv om effektiviteten og omfanget kan diskuteres. Jeg vil dermed sammenligne Sverres bruk av hest med kontinentalt rytteri.

⁶⁸ Bagge (1996): 49-51; Lunden (1976): 107-09; Krag (2005): 87-88.

⁶⁹ Bagge (2003): 21.

⁷⁰ Krag (2005): 65-68.

⁷¹ "Sverre-Soga," in *Noregs Kongesoger 3*, ed. Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy (Oslo: Det norske samlaget, 1979), kap. 61, 70, 163.

Videre vil jeg se nærmere på Sverres borgbygging. Hvorfor de ble bygd og hva det vitner om, skal studeres. Bagge trekker frem borgbyggingen som den viktigste militære utviklingen Sverre brakte med seg, samtidig som det ikke ble bygd flere rett etter Sverre.⁷² Arstad og Opsahl konkluderer med at det eksisterte befestningsverk i Norge før Sverre, men at han var den første til å bygge steinborger. Brakte Sverre denne kunnskapen til Norge, eller eksisterte den allerede? Var Sverre bare den første som utnyttet kunnskapen? Opsahl har stilt spørsmål om en mulig kontinental tilknytning, noe jeg vil studere videre i denne oppgaven.

1.4 Kildegrunnlag og metodiske utfordringer

Kildematerialet til norsk tidlig- og høymiddelalder er relativt tynt. Tidligere i det førstatalige samfunnet var det en muntlig kultur. Sagalitteraturen står igjen som det beste kildegrunnlaget man har for disse periodene. I denne oppgaven benytter jeg i hovedsak Sverres saga, og supplerer med sagaen om birkebeinere og baglere, også kalt Baglersagaen, og Heimskringla. Sverressagaen og Baglersagaen er samtidssagaer, altså de er skrevet kort etter at hendelsen har funnet sted. Dette er med på å gjøre verkene mer troverdige enn fortidssagaer, samtidig som de har sine egne utfordringer. Heimskringla er hovedsakelig en fortidssaga, men de siste delene ansees som samtidssagaer. Det er i hovedsak de siste sagaene, altså samtidssagaene, jeg vil benytte i denne oppgaven.

I denne oppgaven vil jeg bruke tekstanalyse som metode, mer spesifikt sagakritikk. Samtidssagaen kan brukes på to måter: som levning eller som beretning. Som levning gir sagaen kunnskap og forståelse om kildens opphav. Som beretning forteller den om mennesker eller samfunn som kilden omhandler. I denne oppgaven vil jeg hovedsakelig bruke sagalitteraturen som en beretning. Det kommer av at samtidssagaene er ansett som relativt pålitelige kilder, og er en akseptert metode for litteratur fra høymiddelalderen.⁷³ Samtidig fritar dette meg ikke fra å være bevisst over kildenes verdi som levninger, altså situasjonen kilden har blitt til i. Jeg må være bevisst på at forfatteren kan ha hatt en politisk holdning til innholdet.

⁷² Bagge (2003): 25.

⁷³ Knut Helle, "Hvor Står Den Historiske Sagakritikken I Dag?," *Collegium medievale* 24 (2011): 75.

1.4.1 Sverres saga

Sverres saga er som tidligere nevnt en samtidssaga, og regnes også for å være relativt pålitelig når det gjelder hendelsesforløpet. Sagaen handler om tiden fra Sverres fødsel i Norge, trolig tidlig på 1150-tallet, til hans død i Bergen i 1202.⁷⁴ Sagaen ble skrevet av abbed Karl Jonsson, men det er usikkert om han skrev hele, eller om noen andre fullførte verket senere. Man er sikre på er at Karl Jonsson skrev første delen av sagaen, mens Sverre selv «[...] *satt over og rådde for hva han skulle skrive* [...]».⁷⁵ Denne første delen kalles *Grýla*, som betyr skremselen eller trollkjerring.⁷⁶ Nøyaktig hva som inngår i *Grýla* er usikkert, men man er relativt sikker på dens funksjon: *Grýla* er skrevet som propaganda for å legitimere Sverre som konge, heller enn å fortelle historie.⁷⁷ Sverre, som våket over det som ble skrevet, var trolig tekstens primære kilde. Teksten omhandler flere drømmer og mirakuløse hendelser som underbygger Sverres rett til å bli konge. Det viktigste var å knytte Sverre opp mot kongesættene, som sønn av Sigurd Munn. Det er ansett som en tvilsom påstand i ettertiden.⁷⁸

Den videre teksten etter *Grýla* bygger på førstehåndsvitner og på nedskrivning som var gjort rett i etterkant av hendelsene. Denne delen av teksten har ikke samme propagandapreg som *Grýla*, men det er klare indikasjoner at forfatteren, eller forfatterne, støttet Sverre sin sak.⁷⁹ Det ser man ved at hendelser som kan svekke Sverres sak ikke blir tatt med, eller endret på. Et eksempel på dette er Sverres kamp mot kirken. Ifølge sagaen ble Sverres bannlysning opphevet, noe ikke stemte. Hele sagaen må brukes noe kritisk som historisk kilde.⁸⁰

Som det har blitt presentert hittil, må man være bevisst at sagaen er et talerør for Sverres politiske program. Han bruker historieskrivingen til sin egen fordel.⁸¹ Det må ikke glemmes at Sverres saga er en kongesaga. Kongesagaer er ideologisk litteratur, i dette tilfellet er det også klart at kongen er oppdragsgiveren.⁸² En annen kjent problematikk med kongesagaen er dens

⁷⁴ Helle (1964): 52; Holmsen (1977): 227; Lunden (1976): 19.

⁷⁵ Sverre-Soga Fortale.

⁷⁶ Hallvard Magerøy, "Føreord Til Sverre-Soga," in *Noregs Kongesoger 3*, ed. Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy (Oslo: Det norske samlaget, 1979), 7.

⁷⁷ Helle (1964): 52.

⁷⁸ Helle (1964): 52; Knut Helle, *Under Kirke Og Kongemakt: 1130-1350*, ed. Knut Helle, 12 vols., vol. 3, Aschehougs Norgeshistorie (Oslo: Aschehoug, 2005), 74; Holmsen (1977): 227; Krag (2005): 222; Lunden (1976): 19-21; Moseng et al. (2007): 125.

⁷⁹ Helle (2005): 73.

⁸⁰ Magerøy (1979): 11.

⁸¹ Helle (1964): 52; Krag (2005): 10, 216.

⁸² Else Mundal, "Sagalitteraturen," in *Handbok I Norrøn Filologi*, ed. Odd Einar Haugen (Bergen: Fagbokforlaget, 2004), 277.

røtter i europeisk legendelitteratur, noe man ser i Sverres saga.⁸³ Det gir klare indikasjoner om at teksten ikke nødvendigvis gjengir realiteten.

1.4.2 Sagaen om birkebeinere og baglere

I tillegg til å bruke Sverres saga, bruker jeg sagaen om birkebeinere og baglere, også kalt Baglersagaen. Sagaen er i likhet med Sverres saga en samtidssaga, og omhandler perioden fra Sverres død i 1202 til år 1217. Teksten handler om birkebeinerkongene Håkon Sverresson, Guttorm Sigurdsson og Inge Bårdsson, samt baglerkongene Inge Magnusson, Erling Steinvegg og Filippus Simonsson. Sagaen finnes i to versjoner; en kortere versjon (A), og en lengre (B). A-versjonen ender i 1209 med Filippus Simonssons giftermål med Krisitin Sigurdsdotter, mens B-versjonen ender med Inge Bårdssons død i 1217. I tillegg til å ta for seg en lengre periode er også B-versjonen mer utfyllende enn A-versjonen, men dette kan ha med den politiske holdningen i teksten. A-versjonen ansees som relativt objektiv, nøyaktig hvor objektiv er omdiskutert.⁸⁴ B-versjonen tar side med birkebeinerne og skriver mer om dem.⁸⁵ Begge versjonene bygger på muntlige tradisjoner og Sverres saga, samtidig som man antar at forfatteren av B-versjonen skal ha hatt tilgang på flere muntlige kilder og dokumenter, samt tilgang på versjon A.⁸⁶

Ved bruk av Baglersagaen møter man samme metodiske utfordringer som med Sverres saga. Begge er samtidssagaer og kongesagaer. Jeg arbeider i denne oppgaven med en samlet tekstversjon, der jeg må være bevisst partiholdningen i B-versjonen. Samtidig argumenterer Hallvard Magerøy at A-versjonen ikke er helt objektiv, og antyder at de har baglersympati.⁸⁷ Uansett tilsier dette at jeg må være bevisst på at tekstene er politisk motivert.

⁸³ Ludvig Holm-Olsen, *Studier I Sverres Saga*, Avhandlinger Utg. Av Det Norske Videnskaps-Akademi I Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse (Oslo: Aschehoug, 1953), 91.

⁸⁴ Hallvard Magerøy, *Soga Om Birkebeinar Og Baglar : Bøglunga Søgur : 1*, vol. 1, Soga Om Birkebeinar Og Baglar (Oslo: Solum forlag, 1988), 178.

⁸⁵ Knut Helle, *Omkring Bøglungasøgur* (Bergen: Universitetet i Bergen, 1958), 80.

⁸⁶ Magerøy (1979): 271.

⁸⁷ Magerøy (1988): 188.

1.4.3 Snorres Sturlasons Heimskringla

Jeg vil også benytte Heimskringla i denne oppgaven. Boken er en samling av flere kongesagaer, skrevet av den islandske stormannen Snorre Sturlasson mellom 1220 og 1230.⁸⁸ Historien begynner med kongene av ynglingeætten fra forhistorisk tid, og avslutter med slaget på Re i 1177 i sagaen om Magnus Erlingsson. Som kildegrunnlag for teksten skal Snorre ha brukt ættetalene til konger og stormenn, spesielt skaldediktningen.⁸⁹ Det er lite dokumentering i teksten, og Snorre kan ha endret på teksten hvor han syntes det passet, noe som var vanlig praksis i middelalderen.⁹⁰ Det betyr ikke at Snorre har fritt diktet opp hendelsesforløp, han var fremdeles bundet av eksisterende kilder.⁹¹

Heimskringla skiller seg fra Sverres saga og Baglersagaen ved at ikke hele verket regnes som samtids saga. Verket er hovedsakelig en fortidssaga, altså omhandler den tiden som forfatteren selv ikke kan ha opplevd. Dette gjelder frem til siste delen av verket, fra 1130 til 1177, blir regnet som samtids saga. Siden Heimskringla ble skrevet ned mellom 1220 og 1230, var det kildegrunnlaget for denne perioden bedre; flere skriftlige kilder skal ha vært tilgjengelig, samtidig som Snorre kan ha vært i kontakt med personer som har opplevd hendelsene. Jeg vil i denne oppgaven hovedsakelig benytte meg av sagaen om Magnus Erlingsson, Sverres motstander. Dermed vil jeg forholde meg til de samme metodiske utfordringene som ved Sverres saga og Baglersagaen. På samme måte som de andre sagaene, må jeg være bevisst på at Snorre kan ha hatt en politisk agenda med teksten. Dette er et omstridt tema, som jeg ikke vil gå nærmere inn på her. I de tilfellene jeg henter informasjon fra Heimskringla utover hva som regnes som samtids saga, må jeg være bevisst på utfordringene med å lese fortidssagaer. Det kan fremdeles fortelle om generelle samfunnsforhold fra tiden den omhandler.

1.4.4 Vegetius: Epitome of Military Science

I oppgaven benytter jeg teksten *En Re Militari*, også kjent som *Epitoma Rei Militaris*, oversatt til Epitome of Military Science, av romeren Publius Flavius Vegetius Renatus. Teksten ble nedskrevet mellom slutten av 300-tallet og midten av 400-tallet evt., og er en samling av fire

⁸⁸ Ludvig Holm-Olsen and Kjell Heggelund, *Norges Litteraturhistorie: Fra Runene Til Norske Selskab* 3ed., vol. 1, Norges Litteraturhistorie 1-8 (Oslo: Cappelen, 1995), 178; Finn Hødnebo, "Føreord: Om Snorres Kongesoger," in *Norges Kongesoger 1*, ed. Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy (Oslo: Det norske samlaget, 1979), XXI.

⁸⁹ Holm-Olsen and Heggelund (1995): 183.

⁹⁰ Holm-Olsen and Heggelund (1995): 193-94; Hødnebo (1979): XXVII-XXXIV.

⁹¹ Knut Kjeldstadli, *Fortida Er Ikke Hva Den En Gang Var: En Innføring I Historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1994), 61.

bøker.⁹² Verket er ment som en syntese over militærskikken og militærteknikken som i flere hundre år hadde sikret det romerske imperiet en dominerende posisjon. Forsiktighet og disiplin er en tematikk som preger hele teksten, samtidig som den vektlegger logistikk.⁹³ Verket kommer med en rekke oppfordringer som har blitt brukt helt frem til i dag.

Vegetius er relevant for denne oppgaven siden verket skal ha fungert som en ledende lærebok i krigføring i middelalderen.⁹⁴ Teksten hadde stor utbredelse og innflytelse. Det er funnet mange eksemplarer av teksten som dateres til perioden mellom 1000-1500 evt., selv manuskripter i lommestørrelser.⁹⁵ Samtidig er det vanskelig å konstatere nøyaktig hvordan man nyttet teksten. Hærtypen Vegetius referer til i teksten hadde en annen oppbygning og struktur enn hva som eksisterte i middelalderen. Hvordan man overførte de teoretiske prinsippene var altså opp til leserens forståelse. Dessuten har man få eksempler på at direkte bruk av Vegetius har ført til suksessfulle resultater. Enkelte mener også at hans oppfordringer om forsiktighet har blitt overdrevet, at man ikke fulgte disse oppfordringene så nøye.⁹⁶ Praktisk trening var trolig fremdeles viktigst for opplæringen i krigføring.⁹⁷ Stephen Morillo kommer med en nyttig observasjon: krigføringen i middelalderen følger mange av oppfordringene til Vegetius, uten at man kan si med sikkerhet om det var hentet fra, eller direkte inspirert av Vegetius.⁹⁸ Samtidig må jeg bruke verket kritisk, og må forsøke å se det i kontekst av hendelser i middelalderen.

⁹² N.P. Milner, "Introduction," in *Vegetius: Epitome of Military Science*, Translated Texts for Historians (Liverpool: Liverpool University Press, 2001), XXXVII.

⁹³ Stephen Morillo, "Battle Seeking: The Contexts and Limits of Vegetian Strategy," *Journal of Medieval Military History* 1 (2002): 23.

⁹⁴ Contamine (1986): 210-12; Gillingham (1984): 82; Michael Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience* (New Haven & London: Yale University Press, 1996), 183.

⁹⁵ Contamine (1986): 210.

⁹⁶ Clifford J. Rogers, "The Vegetian 'Science of Warfare' in the Middle Ages," *Journal of Medieval Military History* 1 (2002): 14.

⁹⁷ Contamine (1986): 215.

⁹⁸ Morillo (2002): 28-29.

2 Kontinental krigføring

Før jeg skal se nærmere på Sverres krigføring, presenteres generelle trekk ved krigføringen på kontinentet i middelalderen. Det vil gjøre det enklere å se eventuelle kontinentale trekk ved Sverres krigføring senere.

Det er vanskelig å få et klart bilde av krigføring i middelalderen. Det skyldes ikke minst mangel på beskrivelser fra folk som faktisk opplevde å være med i krig på denne tiden.⁹⁹ Mye av materialet som er tilgjengelig handler mer om krigføringen i en bredere forstand, og gir et mindre nyansert bilde av selve krigssituasjonen. Det er likevel mulig å se generelle trekk ved krigføringen, som kan sees som karakteristiske for perioden. I det følgende kapitlet vil jeg beskrive de kjente trekkene ved krigføringen.

2.1 Plyndring og utmattelseskrig

Krigføring i middelalderen assosieres gjerne med riddere i skinnende rustninger, sittende på hester, samt store steinborger, med høye murer og tårn. Bildet er til en viss grad treffende, og kan fortelle en del om krigføringen i perioden. Den vanligste formen for krigføring i middelalderen var en rekke beleiringer av borger, i tillegg til plyndring og mindre trefninger.¹⁰⁰ Borger hadde altså en sentral posisjon i krigføringen. Plyndringen ble ofte gjennomført av ryttere, som kunne trekke seg tilbake til borgene etterpå. Det må sies at plyndring ikke var en ny form for krigføring som etablerte seg i middelalderen. Det som gjorde plyndringen til en mer strategisk taktikk i middelalderen var byggingen av borger. Plyndringen ble nå rettet mot å svekke forsyningsgrunnlaget til borgene, eller for å sikre borgen forsyninger.¹⁰¹

Sammenlignet med hvor ofte det var beleiringer og plyndring i middelalderen, var det bare et fåtall av direkte slag. Selv krigerkongen Ricard I av England var bare involvert i to til tre slag, men var nærmest konstant involvert i beleiringer.¹⁰² Direkte slag medførte en viss usikkerhet. Det var vanskelig å forutse resultatet og konsekvensene av en slik konfrontasjon. Dermed var det mange hærførere som ikke ønsket denne risikoen.¹⁰³ Det betyr ikke at beleiringer var en risikofri form for krigføring. Å stole på at borgens forsvar holdt var i seg selv

⁹⁹ Prestwich (1996): 1; Ayton (1999): 186.

¹⁰⁰ Contamine (1986): 101; Gillingham (1984).

¹⁰¹ John France, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000-1300* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1999), 77-78, 96.

¹⁰² Jones (1999): 164; Prestwich (1996): 281.

¹⁰³ Gillingham (1984): 84.

risikabelt; man kunne fort bli utsultet eller bli stormet. Angriperne var også utsatt for fare. For det første måtte de også forsikre seg om å ha nok forsyninger. For det andre stod angriperne i fare for motangrep mens de beleiret borgen. Når man forsøkte å beleire en borg forlot man tryggheten av sine egne forsvarsverk, noe som kunne utnyttes av motstanderen.

En annen forklaring finner man i Vegetius' *De Re Militari*. Vegetius advarer mot direkte slag.¹⁰⁴ Han anbefaler direkte konfrontasjon bare om man har en betydelig større hær, med bedre forsyninger og bedre moral enn motstanderen. Selv da må det vurderes grundig, og direkte slag beskrives heller som en siste utvei. Denne typen oppfordringer, forsiktighet og nøye planlegging, gjennomsyrrer hele teksten til Vegetius. I hvilken grad man fulgte denne oppfordringen er omdiskutert. Flere historikere mener at direkte slag muligens ikke var så sjeldent som mange vil ha det til.¹⁰⁵ Antallet store, direkte slag var trolig lavt, men fåtalligheten må ikke overdrives. Mindre trefninger var trolig vanlig, men muligens ikke like vanlig som beleiringer og plyndringer. Norsk krigføring var preget av mange direkte slag, og skiller seg her fra kontinentet ellers.

Det er vanskelig å se klare taktiske trekk i direkte slag fra middelalderen. Slag kunne fort ende opp som forvirrende og kaotiske sammenstøt, hvor hærføreren hadde liten funksjon utenom å lede som eksempel ved frontlinjen. Samtidig må det presiseres at det ikke alltid var komplett forvirring, og at flere slag hadde klare taktiske trekk. Fotsoldater var ofte satt i kilelignende formasjoner, lignende svinefylking fra Norge.¹⁰⁶ Man hadde også rytteravdelinger, som fungerte best mot spredte fotsoldater.¹⁰⁷ Målet ble dermed å ødelegge formasjonen til motstanderen, og dermed spre dem. Som sagt ledet hærføreren gjerne som eksempel ved å kjempe fremst. Hans rolle var å motivere og å samle hæren før og under slaget.¹⁰⁸ Magnus Erlingsson ledet mennene sine på denne måten, ved selv å kjempe ved fronten. Etter hvert ble det også vanligere at hærføreren forholdt seg bak, for ikke å eksponere en såpass viktig person, slik Sverre gjennomførte.¹⁰⁹

Borger hadde altså en viktig rolle i krigføring i middelalderen, men direkte konfrontasjoner var sjeldent. Beleiring var den direkte måten å håndtere borger på, mens plyndring kunne være en indirekte måte å svekke dem på. Krigføringen var dermed

¹⁰⁴ Vegetius (2001): 83-86.

¹⁰⁵ France (1999): 150-51; Morillo (2002): 22; Rogers (2002).

¹⁰⁶ Contamine (1986): 231-32.

¹⁰⁷ Gillingham (1999): 78; Morillo (1999): 51.

¹⁰⁸ France (1999): 148-49, 64-65.

¹⁰⁹ Contamine (1986): 236, se note 91.

saktegående. Ødeleggelse av forsyningsgrunnlaget og forsyningslinjene til motstanderen var viktig, samtidig som man sikret sine egne forsyninger. Det ble i hovedsak gjort ved å plyndre landområdene til motstanderen eller landområdene rundt sin egen borg. Strategisk sett kan man dermed beskrive middelalderens krigføring som utmattelseskriger.¹¹⁰ Spesielt Gillingham påstår at hærførere, eksemplifisert med Richard I, var klar over betydningen av forsyninger i krig og baserte strategiene sine ut fra det. Det førte til utsulting og demoralisering av motstanderens hær. Her kan man argumentere for at strategiene er inspirert av Vegetius. Han beskriver også at hærer oftere blir ødelagt av sult enn av slag, og at utsulting, frykt og herjing er den beste måten å beseire en fiende.¹¹¹ Spørsmålet er da om dette var kjente strategier på grunn av Vegetius, eller om Vegetius bare beskrev strategier alle allerede visste? Eller er det rett og slett sunn fornuft?

Krigføring i middelalderen var ikke alltid utmattelseskrig. Uten et stort nettverk av borger og befestninger, ble det nærmest umulig å følge Vegetius' oppfordringer om å unngå direkte slag. En ser former for krigføring som bryter med den etablerte formen for utmattelseskrig. Fåtalet av borger og befestninger kunne være manglende militærteknisk kunnskap, eller et strategisk valg.¹¹² Dersom krigføringen var mer bevegelig, og fast kontroll av landområder var mindre prioritert, var byggingen og bruken av borger mindre effektivt. Direkte slag var vanligere i denne krigføringen; strategiene gikk ofte ut på å oppsøke direkte konfrontasjoner med motstanderen.¹¹³ Altså var det et strategisk valg om man ønsket å føre utmattelseskrig, eller en mer konfronterende krigføring, og begge former for krigføring fant sted på kontinentet i middelalderen. Frem til Sverres tid hadde krigføringen i stor grad vært veldig mobil i Norge, og man hører lite om byggingen og bruken av befestningsverk. Sverres bygging av steinborger kan dermed fortelle noe om et strategisk omslag.

2.2 Rytteriets tidsalder?

Som tidligere nevnt blir krigføring i middelalderen gjerne assosiert med riddere på hest. Denne assosiasjonen er til en viss grad presis, siden riddere, eller generelt ryttere, ansees som karakteristisk for middelaldersk krigføring i historieforskningen. Sverre blir beskrevet som en dyktig rytter i sagaen, så jeg ser det nødvendig med en oversikt over generell trekk ved

¹¹⁰ Contamine (1986): 219; Gillingham (1984): 91.

¹¹¹ Vegetius (2001): 67, 167.

¹¹² Morillo (2002): 29.

¹¹³ Morillo (2002): 30.

kontinentalt rytteri. Det må presiseres at ryttere og riddere ikke er det samme, antallet ryttere var ikke det samme som antall riddere.¹¹⁴ Den mest innflytelsesrike historikeren for denne oppfatningen er Sir Charles Oman.¹¹⁵ Selv om nyere forskning har modifisert dette, har det fortsatt en plass i historieskrivingen. Michael Howard skrev: «*Horsemen armed [with the couched lances] had an advantage over men fighting on foot as absolute as that which, a millenium later, men armed with breechloaders had over enemies armed only with spears*».¹¹⁶

Hva gjorde rytteriet til et karakteristisk trekk ved middelalderens krigføring? Oman hadde ingen direkte forklaring på dette, utenom «utvikling innen militærvitenskap».¹¹⁷ En av de mer anerkjente forklaring på dette er «stigbøyleteorien», popularisert av Lynn White.¹¹⁸ White argumenterer for at stigbøylene gjorde det mer effektivt for ryttere å bruke sverd og lanse på hesteryggen, som følger av bedre balanse og muligheten for å stå i stigbøylene. Det gjorde at man kunne bruke farten til hesten til å få mer kraft bak lansens eller sverdet, altså fikk ryttere mye større slagkraft enn tidligere. Det må nevnes at denne teorien har fått en god del kritikk, både Whites dateringer, og hvilken effekt det egentlig hadde på krigføringen.¹¹⁹ Samtidig har den forblitt den mest anerkjente forklaringen på rytternes fordel på slagmarken; nå kunne man benytte hestens fart og kraft som et våpen.

Det finnes også alternative forklaringer. Det var gunstig å utnytte den økte bevegligheten man fikk ved bruk av hest.¹²⁰ Mobiliteten gjorde ryttere veldig effektive til å plyndre. Hester ga muligheten til å angripe et område, og deretter trekke seg tilbake før forsvarerne rakk å reagere. Dessuten var det ikke unormalt at rytterne steg av hesten i selve kampsituasjonen, og brukte hesten til økt mobilitet frem til selve slaget.¹²¹ Rytterne fungerte også som et psykologisk våpen på slagmarken; ved å sende ryttere mot fotsoldater kunne man skape frykt, ødelegge formasjonen og dermed spre dem.¹²² Som tidligere nevnt var ryttere overlegne mot spredte fotsoldater.

¹¹⁴ Michael Prestwich, "Miles in Armis Strenuus: The Knight at War," *Transactions of the Royal Historical Society* 5 (1995): 201-03.

¹¹⁵ Opprinnelig utgitt i 1898, deretter med en 2. utgave i 1924. I denne oppgaven benytter jeg den ureviderte versjonen fra 1991: Charles Oman, *A History of the Art of War in the Middle Ages*, 2 vols. (London: Greenhill Books, 1991). For dominansen av kavaleri i middelalderen, se vol. 1: 356-358

¹¹⁶ Micheal Howard, *War in European History* (London: Oxford University Press, 1976), 2.

¹¹⁷ Oman (1991): 18-19.

¹¹⁸ Lynn White, *Medieval Technology and Social Change* (Oxford: Clarendon Press, 1962). Chap.1

¹¹⁹ Ayton (1999): 188-89; Contamine (1986): 181-84; Morillo (1999): 49.

¹²⁰ Morillo (1999): 49-50.

¹²¹ Contamine (1986): 231.

¹²² Contamine (1986): 230; Morillo (1999): 50-52.

Dette leder inn i en annen diskusjon rundt kavaleriet i middelalderen: Var det virkelig den dominerende faktoren på slagmarken i middelalderen? Historikere har i senere tid vært mer kritiske til effektiviteten til ryttere, spesielt sammenlignet med fotsoldater.¹²³ Kritikken er i hovedsak bygd på at ryttere ikke var effektive mot et veldisiplinert infanteri: «[...] *cavalery, no matter how well-equipped or motivated, could make no impression upon foot soldiers who kept their formation*».¹²⁴ Både Gillingham og Bennet hevder at godt trente fotsoldater var mer effektivt enn ryttere, dersom de var godt organisert. Bare når formasjonene til fotsoldatene var løst opp, var rytterne overlegne. Det kunne komme som følger av et langt slag, frykten for et angrep av ryttere eller generelt dårlig disiplinering av fotsoldatene.

Rytternes dominerende posisjon i middelalderen kommer dermed ikke nødvendigvis av styrken til rytteriet, men heller mangelen på trening og disiplinering av fotsoldater. Morillo oppsummerer denne påstanden med: «*The age of cavalry was really the age of bad infantry [...]*».¹²⁵ Den sosiale eliten, som også var den militære eliten, var bedre trent til kamp. De utgjorde gjerne rytteravdelingene, noe som resulterte at rytterne var bedre organisert enn fotsoldatene. Dessuten var ryttere gjerne oppdelt i mindre avdelinger.¹²⁶ Mindre avdelinger med hver sin leder var også med på å gjøre rytterne bedre organisert. For at fotsoldater skulle være effektive, måtte det derimot være et visst antall krigere. Med flere krigere ble det vanskeligere å opprettholde kontroll og disiplin. Dette må ikke tolkes som at fotsoldater fungerte dårlig i kamp. Som sagt, dersom de var godt trent og beholdt formasjon, hadde ryttere lite å stille opp mot fotsoldater.¹²⁷ Fotsoldatenes effektivitet illustreres også i at hærførere tok seg bryet med å samle store armeer med fotsoldater.¹²⁸

En annen form for krigføring hvor rytteri fungerte dårlig var i stillestående krigføring, som forsvar og beleiring av borger.¹²⁹ I denne formen for krigføring var fotsoldater, og da spesielt bueskyttere, viktigere. Som tidligere nevnt var en av styrkene til rytteriet deres mobilitet, noe som ga dem få fortrinn i forsvaret eller angrepet på en borg.

¹²³ Se Ayton (1999); Morillo (1999); Bennet (1998); Gillingham (1984); Gillingham (1999): 76-78.

¹²⁴ Bennet (1998): 311. Se også Gillingham (1999): 78.

¹²⁵ Morillo (1999): 58.

¹²⁶ Contamine (1986): 230; Morillo (1999): 52.

¹²⁷ For nærmere beskrivelse av ulike fotsoldatformasjoner, se Contamine (1986): 231-37.

¹²⁸ France (1999): 158.

¹²⁹ Prestwich (1996): 284.

2.3 Borger og beleiring

Befestninger og forsvarsanlegg var ikke noe nytt i middelalderen. Bruken av naturlige forsvarsverk, og befestningsarbeid rundt byer er kjent fra tidligere tider. Det som gjorde middelalderen spesiell, var økningen av antall borger fra år 1000 og utover. Borgene skilte seg ut fra tidligere befestningsanlegg ved å være mindre og ha en klarere funksjon som forsvarspunkt og etter hvert privat bolig. En borg omsluttet ikke en by, forsvaret av allmenheten var dermed mindre prioritert. Borgene hadde et mer spesifikt formål; en maktdemonstrasjon fra eieren, et symbol på makt og velstand, og at de var villig til å investere hardt for å forsvare sine interesser.¹³⁰

Borger var først og fremst forsvarsanlegg. Angrep og plyndring fra vikinger, magyarene og sarasenere førte til byggingen av flere steinborger i Europa.¹³¹ Man kan dermed si at borgbyggingen fant sted som resultat av ytre press. Samtidig fikk borgene en viktig intern funksjon. Borgene ble etter hvert nyttige for å opprettholde en form for maktbalanse mellom kongen og aristokratiet.¹³² Det ble også lettere for aristokratiet å utøve makt over landområdene rundt borgen. Dersom territoriet ble angrepet, eller om det ble opprør innad, hadde man et sterkt forsvarspunkt.¹³³ Det gjorde det spesielt vanskelig å erobre landområder rundt borger; så lenge borgen eksisterte, kunne garnisonen lett angripe områdene rundt, samtidig som det hadde et godt forsvarlig sted å trekke seg tilbake til. Dette kan fortelle mye om Sverres borgbygging i Norge. Sverre bygde en steinborg i Bergen, hvor Magnus tidligere hadde hatt hovedsete. Ønsket Sverre da å forsvare byen, eller selv få bedre kontroll over den?

Blant historikere er det diskusjon rundt borgenes primære funksjon. Utover middelalderen ble borger et symbol på rikdom og velstand, og ble bygget mer luksuriøst. Dette har ført til at historikere påstår at borgene mistet mye av sin militære funksjon, og fungerte som bolig for aristokratiet.¹³⁴ Spesielt C. Coulson hevder at det eksisterer en «militær fundamentalisme» som fremdeles får oss til å tro at borgene hovedsakelig hadde en militær funksjon. Fremdeles er det mange historikere som mener borgene fortsatt hadde hovedsakelig et militært formål.¹³⁵ Her tar Jones opp et viktig poeng: «*While certainly in part residential,*

¹³⁰ Jones (1999): 163.

¹³¹ Jones (1999): 166-67.

¹³² France (1999): 97.

¹³³ Contamine (1986): 31.

¹³⁴ Se Charles Coulson, "Cultural Realities and Reappraisals in English Castle-Study," *Journal of Medieval History* 22 (1996); Michael Prestwich, "The Garrisoning of English Medieval Castles," in *The Normans and Their Adversaries at War: Essays in Memory of C. Warren Hollister*, ed. Richard P. Abels and Bernard S. Bachrach (Woodbridge: The Boydell Press, 2001), 185-86.

¹³⁵ Contamine (1986): 108; France (1999): 84-85; Jones (1999): 165.

*their capacity to withstand siege warns against interpretations which totally ignore their military design»*¹³⁶. Borger har i seg selv en militær funksjon, selv om de i større grad også fungerte som hjem til aristokratiet.

Borgens primære funksjon var altså å forsvare personene bak murene. Borger hadde dermed gjort den enklere og tryggere å forsvare, enn å angripe. Borgene var på denne måten med på å endre selve mentaliteten rundt krigføring i middelalderen. Denne «borgmentaliteten», eller «beleiringsmentalitet» som Contamine kaller det, var at man besvarte angrep med å trekke seg tilbake til forsvarsanlegg.¹³⁷ Dette førte til generelt defensiv krigføring, basert rundt kontrollen av borger. Relativt få menn kunne holde en borg mot en tallmessig større hær ved beleiring, når de var i en godt forsynt borg.¹³⁸

Det er viktig å presisere at borger også hadde en offensiv side. Dersom man kontrollerte en borg, kontrollerte man også landområdene rundt borgen.¹³⁹ De fungerte som gode utgangspunkt for angrep, og gjorde det lett for krigere å angripe og plyndre områdene rundt borgen. Dersom det dukket opp trusler i form av motangrep, kunne angriperne trekke seg bak murene igjen. Å ha garnisoner i borgene, altså faste soldater i borgen, var dermed viktig. Å ha ryttere som garnison viste seg å være strategisk gunstig.¹⁴⁰ Hester gjorde at garnisonen kunne dekke større landområder, og bevege seg raskere. Dermed ble det enklere angripe landområdene rundt borgen, samtidig som det var raskere å trekke seg tilbake. Å kontrollere et landområde, uten å kontrollere den tilhørende borgen, ble dermed lite attraktivt. Borgene stadfestet dermed kontrollen over det nærliggende territoriet. Samtidig medførte det at borger ble «bygget offensivt», altså man bygget borger for å ta over nytt land.

Beleiring var, som tidligere nevnt, den direkte måten å håndtere borger på. De vanligste taktikkene var å kutte alle forsyningslinjene til borgen, noe som resulterte i at besetning sultet, eller å storme murene, altså et direkte angrep.¹⁴¹ Beleiringer var ofte tidkrevende, og det var vanlig at det endte i våpenhvile og fredsavtaler. I tillegg til at beleiringer var tidkrevende, krevde det også mange menn og mye ressurser. I en rekke tilfeller ser man at felttog unngikk å angripe borger. Flere engelske felttog i Frankrike ignorerte borgene fullstendig, og fokuserte heller på plyndring.¹⁴² «Brente jords taktikk» var ikke ukjent i middelalderen. På en side kunne angriperne

¹³⁶ Jones (1999): 165.

¹³⁷ Contamine (1986): 219.

¹³⁸ France (1999): 98-99.

¹³⁹ France (1999): 103-05; Gillingham (1999): 81; Jones (1999): 164; Prestwich (2001): 185.

¹⁴⁰ Bennet (1998): 308; France (1999): 77-78.

¹⁴¹ Prestwich (1996): 296-97.

¹⁴² Prestwich (1996): 282-83.

plyndre og ødelegge forsyningsgrunnlaget til borgen. Samtidig kunne borgens besetning gjøre det samme, for å sikre egne forsyninger og avverge angrep. Jeg vil nevne at Vegetius anbefalte at hærførere levde av motstanderens land, og at de førte krig med plyndring og utsulting.¹⁴³ Om krigføringen var inspirert av Vegetius, eller bare var sunn fornuft, er vanskelig å stadfeste, men oppfordringen ble uansett fulgt.

2.4 Oppsummering

Krigføring i middelalderen var sentrert rundt kontroll av borger og bruken av ryttere. Spesielt førte «borgmentaliteten» til at det ble viktigere å forsvare egne forsyninger og ødelegge motstanderens. Ryttere var ideelle for denne krigføringen, siden bruken av hest gjorde plyndring og herjing enklere. Dermed blir krigføringen i middelalderen gjerne ansett som utmattelseskriger. Samtidig finnes det alternativ til denne formen for krigføring. Dette blir spesielt relevant når jeg skal se nærmere på Sverre. I den aktuelle perioden, oppfyller Norge få av kravene som skal til for kontinentale utmattelseskriger. Det fantes kun et fåtall av befestningsanlegg, og bruken av ryttere i krig var relativt lite utbredt.

Fremdeles er det mange interessante likheter som eksisterer mellom kontinental krigføring og Sverre. Sverre var den første i Norge til å bygge steinborger, og skal ha vært en dyktig rytter. Dessuten kan det argumenteres for at måten Sverre delte opp hæren i mindre avdelinger, eller sveiter, kan minne om oppdelingen av rytteravdelinger på kontinentet. Samtidig virker Sverre til å være forut for sin tid i måten han ledet hæren på, bak frontlinjen. Magnus Erlingsson og Erling Skakke ledet mer som eksempel, noe som også skal ha vært vanlig på kontinentet. Dette skal jeg se nærmere på i de følgende kapitlene.

¹⁴³ Morillo (2002): 23; Vegetius (2001): 116-18.

3 Sverres krigskunst: taktikk og strategi

Sverre beskrives i ettertiden som en meget dyktig hærfører, nærmest et militært geni. I de to følgende kapitlene vil jeg se nærmere på Sverres krigføring. Jeg vil undersøke om Sverre virkelig var et militært geni, eller en kunnskapsrik hærfører som kom til Norge med kunnskaper fra utlandet.

I dette kapitlet vil jeg studere nærmere Sverres taktikker og strategier. Sverre hadde selv oversyn over den tidlige delen av sagaen. Det kan ha ført til at hans militære tankegang, taktisk og strategisk sett, kan komme frem i teksten. Det har blitt poengtert at Sverres saga er bedre på å forklare taktikk i ulike slag, og får klart frem Sverre som en dyktig hærfører.¹⁴⁴ Samtidig gir sagalitteraturen lite rom for forklaring av handlinger. Sagaen presenterer ulike slag som episodiske hendelser, uten å beskrive spesielt mye om betydning eller omfang.¹⁴⁵ Tankegangen bak kampformasjoner, eller den langsiktige planleggingen i en krig må altså tolkes.

3.1 Oppdelingstaktikk og kampløse

Svinefylking var den vanligste taktikken i Sverres tid, og hadde vært i bruk siden Olav Haraldssons tid.¹⁴⁶ Taktikken gikk ut på at fotsoldatene flokket seg tett sammen i en smal kileformasjon, med skjold til alle kanter.¹⁴⁷ Fylkingen var en svært god forsvarsformasjon, men gikk på bekostning av smidighet. Formasjonen skulle også hindre mennene fra å flykte under slag.¹⁴⁸ Erling Skakke fylket mennene sine i slaget på Kalvskinnet i 1179, og Magnus gjorde det samme i slaget på Ilevollene året etter.¹⁴⁹ Senere i sagaen ser man at baglerne fortsatt brukte taktikken.¹⁵⁰ Sverre benyttet selv denne taktikken i begynnelsen. I slaget på Ilevollene samlet han hæren sin i to fylkinger; en for bymennene og leidangsfolket, ledet av Gudlaug stallare, og en for birkebeinerne, ledet av Sverre selv.¹⁵¹

¹⁴⁴ Bagge (1996): 34-35.

¹⁴⁵ Bagge (1996): 38; Bagge (2003): 19.

¹⁴⁶ Snorre Sturlason, "Soga Om Olav Den Heilage (Andre Delen)," in *Noregs Kongesoger 2*, ed. Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy (Oslo: Det norske samlaget, 1979), Se blant annet kap. 201, 05.

¹⁴⁷ Lunden (1976): 109.

¹⁴⁸ Bagge (1986): 174.

¹⁴⁹ Sverre-Soga kap. 37, 48.

¹⁵⁰ Sverre-Soga kap. 135, 48.

¹⁵¹ Sverre-Soga kap. 46.

Slaget på Ilevollene viser også oppfinnsomheten og bruken av list ved Sverres krigføring. I slaget reiste han et stort merke over fylkingen til Gudlaug. Siden Magnus trodde at dette var merket til Sverre, angrep han dermed denne delen av hæren. Sverre var derimot med birkebeinerne, som nedkjempet Magnus sin andre fylking. Til slutt omringet Sverre de resterende motstanderne, og Magnus måtte flykte. I tillegg til å lokke Magnus ved bruk av et «falskt merke», mener jeg at Sverre trolig planla slaget ut fra terrenget, om man ser på omstendighetene før slaget. Magnus hadde i forkant av slaget bekymret seg for at birkebeinerne kontrollerte en treborg, som kunne bli vanskelig å innta, selv om hæren hans var større.¹⁵² Effekten treborgen ville hatt i et mulig slag må ikke overdrives. Samtidig indikerer planleggingen til Magnus, samt inkluderingen i sagaen, at borgen må ha vært formidabel nok til å kunne være til stor nytte for Sverre. Det er dermed merkelig at Sverre ikke utnyttet borgen. Jeg vil hevde at Sverre trolig ble med på å trekke ut soldatene sine av treborgen i samtalen i forkant av slaget. Sverre gikk med på å møte Magnus i et direkte slag, dersom slaget ville finne sted på Ilevollene. Ilevollene er et smalt landstykke, omtrent 200 meter bredt, og ville gjøre det vanskelig for Magnus å utnytte sin tallmessige overlegenhet. På grunn av terrenget ville det bli umulig for Magnus sin hær å fullstendig omringe Sverres hær, siden terrenget ikke tillot det.

Det er få detaljer som er tatt med fra samtalen før slaget på Ilevollene. I hvilken grad Sverre handlet på måten jeg argumenterer for er opp til tolkning. Jeg vil imidlertid hevde at hans handlinger før slaget underbygger tolkningen min. Sverre gjennomførte et overaskelsesangrep mot landsetting til Magnus ved Neset, kjent som Byneset i dag.¹⁵³ Sverre nektet dem landgang, noe som førte til at Magnus trakk ut til Holmen, kjent som Munkholmen i dag. Jeg ser på dette som et forsøk fra Sverre på å styre hvor Magnus kunne gå i land, og hvor hæren hans oppholdt seg mens de var i nærheten av Nidaros. Ved å styre landsettingen til motstanderen, kunne han også ha bedre kontroll på hvor et slag ville finne sted. Når man ser dette sammen med avgjørelsen om å møte Magnus i et direkte slag på Ilevollene, uten å nytte treborgen, ser det ut som Sverre hadde planlagt hvor han ønsket at slaget skulle finne sted. Effekten av å bruke terrenget taktisk mot en tallmessig overlegen hær illustreres godt med slaget ved Stirling Bridge i 1297. I slaget bekjempet 15 000 skotter en hær på omkring 50 000 engelskmenn, takket være taktisk bruk av broen over elven.¹⁵⁴ Mens skottene angrep

¹⁵² Sverre-Soga kap. 46.

¹⁵³ Sverre-Soga kap. 44.

¹⁵⁴ Se Michael Prestwich, "The Battle of Stirling Bridge: An English Perspective," in *The Wallace Book*, ed. E.J. Cowan (Edinburgh: John Donald, 2007).

engelskmennene på hver side av broen, angrep Sverre Magnus sin hærstyrke fra to på den smale landstripen på Ilevollene.

Slaget på Ilevollene er også første gang Sverres lederstil blir beskrevet. Tradisjonelt kjempet kongen fremst, og ledet hæren ved eksempel. I slaget på Ilevollene kjempet Magnus på denne måte.¹⁵⁵ Dette var i likhet med kontinentet ellers, som jeg har sett tidligere: «*The medieval commander had to embody the military values and so, perforce, he had to fight in the front rank.*».¹⁵⁶ Sverre ledet derimot hæren sin bak fronten. I slaget på Ilevollene red Sverre vekk fra sin egen fylking for å støtte opp Gudlaugs fylking når de er i ferd med å rømme. I stedet for å ri frem til fronten, vakte heller Sverre kamplysten med en kort kamptale.¹⁵⁷ Han ledet altså ikke ved å være den djerveste krigeren. En slik måte å lede hæren ble etter hvert også vanlig på kontinentet, men dette var ikke før ut på 1300-tallet.¹⁵⁸

Samtidig må det ikke tolkes som at Sverre ikke sloss selv. Flere ganger i sagaen fortelles det at Sverre selv var en aktiv deltager i slag. Spesielt beskrivende er sagaen etter et slag mot baglerne i Bergen i 1198, da Sverre returnerte til hæren sin: «[...] *reid Sverre bort til hæren, og da var spydet hans blodut heilt opp til skaftet, så blodet rann oppetter armane hans.*»¹⁵⁹. Under bondeopprøret i 1200 ble det også fortalt at Sverre var fremst mellom mennene sine.¹⁶⁰ I dette slaget forsøker han selv å spre fylkingen til motstanderen ved å angripe dem fra ulike hold. Gjennom disse beskrivelsene vil jeg si at det er feilaktig å si at Sverre var feig og manglet mot, slik Gathorne-Hardy hevder. Når han valgte å holde seg lengre bak, som på Ilevollene, er jeg enig med Lundens oppfatning; denne lederstilen var en nødvendighet for at Sverre skulle lykkes. Sverre kommer også med ironiske kommentarer om seg selv og sitt mot i sagaen. Et eksempel på dette er når biskop Nikolas utfordrer Sverre til tvekamp.¹⁶¹ Her bruker Sverre blant annet hunkjønnsbetegnelsen «bikkje» (også oversatt til «tisper»¹⁶²) om seg selv og Nikolas, som på den tiden var grove skjellsord.¹⁶³ Selvironien viser en personlig sikkerhet ved Sverre; han forsøkte ikke å skjule at han kunne anklages for feighet, men trakk det selv frem gjennom selvironi.

¹⁵⁵ Sverre-Soga kap. 48.

¹⁵⁶ France (1999): 139.

¹⁵⁷ Sverre-Soga kap. 48.

¹⁵⁸ Contamine (1986): 236, se note 91.

¹⁵⁹ Sverre-Soga (1979): Kap. 148, s. 212.

¹⁶⁰ Sverre-Soga kap. 165.

¹⁶¹ Sverre-Soga kap. 131.

¹⁶² Se *Sverres Saga*, trans. Gustav Storm and Alexander Bugge (Kristiania: J.M. Stenersens Forlag, 1914).

¹⁶³ Lunden (1976): 120.

Senere i livet sluttet Sverre å benytte seg av svinefylking, og begynte heller å dele opp hæren i mindre avdelinger. Ikke nok med at han spredde hæren, men han oppfordret også krigerne sine til å slåss så langt frem de selv ønsket. Før birkebeinerne gikk i strid med baglerne i Bergen i 1198, talte Sverre om at de ikke skulle fylke, men at «[...] *kvar mann skal berre tenkje på seg sjølv og bruke makta si.*».¹⁶⁴ Samme taktikken ble også tatt i bruk under bondeopprøret i Oslo i 1200. Sverre ble spurt om de skulle fylke, men da svarte han: «*Vi birkebeinar har teke opp den skikken, ikkje å fylke når me slåss, men renne i hop i småflokkar og gjere så mykje ståk vi kan; da kan kvar mann være så langt framme som han vil.*».¹⁶⁵ Sagaen kommer med en forklaring på hvorfor Sverre ikke fylket hæren; bødene var såpass mange at han var redd de ville bli omringet.¹⁶⁶ Det er vanskelig å si om dette var den virkelige grunnen. Oppdelingen gjorde det vanskeligere for motstanderne å omringe hæren til Sverre, men samtidig kunne hver smågruppe lettere beseires. Dessuten har størrelsen på hæren til Sverres motstandere ofte blitt overdrevet. At Sverre delte opp hæren kan skyldes det sagaen oppgir som grunn, men jeg vil hevde at det neppe var den eneste forklaringen. Oppdelingen av hæren, samt Sverres lederstil, forteller om en gjensidig tillitt mellom kongen og mennene hans. Fylkingen skulle hindre soldater fra å flykte under slag. Sverre oppfordret derimot at hver mann kjempet så langt frem som de selv ønsket. Samtidig aksepterte krigerne at Sverre ikke nødvendigvis kjempet i spissen for dem. Denne tilliten var trolig bygd opp gjennom mange år med krig.

Det kan tenkes at Sverre overførte oppdelingstaktikken fra sjøslag. Tradisjonelt fungerte sjøslag rimelig likt som slag på landjorden; man bandt sammen fire-fem skip, som gjorde dem lite manøvrerbare, men lett å forsvare.¹⁶⁷ I en rekke sjøslag valgte Sverre derimot ikke å binde sammen skipene, men lot dem heller fare fritt. I slaget ved Nordnes i 1181 hadde Sverre færre og mindre skip enn Magnus, 16 mot mer enn 30, ifølge sagaen. Sverre ønsket ikke å binde sammen skipene i dette slaget, men talte heller for at hvert skip skulle fare fritt, og fare så langt frem som de selv kunne.¹⁶⁸ Etter et langt slag vant Sverre. I slaget ved Fimreite i 1184 ser man igjen at Sverre ikke bandt sammen skipene. «*Vi skal ikke binde skipene våre. Skal det gå bra, må vi dra nytte av at vi har høge skip og djervt mannskap som er vant til kamp.*»¹⁶⁹ argumenterte han i stedet. I denne talen kommer det frem to viktige forutsetninger for at oppdelingstaktikken hans skulle fungere. Han var avhengig av skip med høye skipsbord for at hvert skip skulle

¹⁶⁴ Sverre-Soga (1979): kap. 147, s. 211.

¹⁶⁵ Sverre-Soga (1979): kap. 163, s. 239.

¹⁶⁶ Sverre-Soga kap. 163.

¹⁶⁷ Lunden (1976): 111-12.

¹⁶⁸ Sverre-Soga (1979): kap. 52, s. 90.

¹⁶⁹ Sverre-Soga (1979): kap. 88, s. 134.

fungere bedre enn motstanderens.¹⁷⁰ Skipene måtte fungere nærmest som borger på sjøen.¹⁷¹ Mariasuda, et stort skip Sverre bygde før slaget ved Fimreite, er et eksempel på dette. Dette passer bra med Lunden sin påstand om at skip erstattet borger og stridshester i norsk krigføring.¹⁷²

For det andre måtte krigerne til Sverre være dyktige og erfarne for at oppdelingstaktikken skulle fungere. Det gjaldt både på landejorda og på sjøen. Sverre beskrev dem selv som «djervt folk», og han må ha hatt en god forståelse av sine menns psyke og kampvilje for å føre en slik taktikk.¹⁷³ Uten svinefylkingen var mennene mer sårbare, og måtte kompensere for dette med militær dyktighet. Dessuten ser man i sagaen at Sverre ofte var i mindretall. I krigen mellom Magnus og Sverre, var det alltid Magnus som hadde størst hær eller flest skip. Nøyaktig hvor stor forskjellen var kan ha blitt overdrevet av sagaens forfatter. Samtidig hadde Magnus god støtte i landet, samt støtte fra Danmark. Derfor er det sannsynlig at han hadde større hærstyrke da striden mellom Sverre og Magnus startet. Tidlig i krigen kan man også anta at hæren til Magnus var bedre rustet. Ved slaget på Ilevollene egget Sverre mennene sine ved å tale om motstandernes «*gytle våpen og dyre klede*».¹⁷⁴ Det forteller om en materiell forskjell mellom hærene til Sverre og Magnus. Utsagnet markerer også birkebeinernes sosiale bakgrunn, og muligheten for å klatre oppover.¹⁷⁵ Sverre brukte dette strategisk i sine taler, noe som kom til synet i talen før slaget på Kalvskinnet. Før slaget lofte han «*[...] kvar ein skal få slik rang i landet som han ryd seg rom til*».¹⁷⁶

Det kommer klart frem i sagaen at birkebeinerne var en godt trent og sammensveiset kampstyrke. De kan over tid ha utviklet seg til en militær elitestyrke. Som tidligere nevnt var Sverre nærmest i konstant krig fra han overtok ledelsen for birkebeinerne. Birkebeinernes militære dyktighet kom derfor av krigserfaring.¹⁷⁷ De to første årene etter Sverre kom til Norge, førte han nærmest en «geriljakrig» mot Erling og Magnus. Sverre og birkebeinerne angrep bygder, kjempet i små trefninger, og trakk seg tilbake til Sverige dersom de fryktet for hard motstand. Denne geriljakrigføringen ga birkebeinerne trening og erfaring, og var også viktig for å bygge det sterke båndet mellom Sverre og hans menn.¹⁷⁸ Sverres tro på birkebeinernes

¹⁷⁰ Lunden (1976): 112.

¹⁷¹ Bagge (2003): 21.

¹⁷² Lunden (1976): 424.

¹⁷³ Bagge (1986): 174; Bagge (1996): 38.

¹⁷⁴ Sverre-Soga (1979): Kap. 47, s. 79.

¹⁷⁵ Bagge (2003): 18.

¹⁷⁶ Sverre-Soga (1979): Kap. 35, s. 66.

¹⁷⁷ Lunden (1976): 112.

¹⁷⁸ Helle (2005): 76.

erfaring og utholdenhet kom til synet i en tale før slaget ved Nordnes i 1181: «*Dei* (motstanderne) *er jamt hoggkvasse i første taket [...], men de* (birkebeinerne) *blir berre traustare og djervare, di tyngre og lengre striden er.*»¹⁷⁹ I sjøslaget mot øyskjeggene ved Florvåg i 1194 ser man det samme. I slaget hadde Sverre flere, men mindre skip enn motstanderen. Slaget ble nærmest et utmattelsesslag, der birkebeinerne vant etter at øyskjeggene hadde ødelagt årene sine og hvert av deres skip kunne angripes enkeltvis.¹⁸⁰

Hvorfor Sverre skiftet til oppdelingstaktikken kommer ikke klart frem i sagaen. Som det ble nevnt tidligere var fylking vanligst, så å gjøre det stikk motsatte var utradisjonelt for sin tid. Enkelte historikere mener at taktikken kom av Sverres militære begavelse.¹⁸¹ Gjennom hele sagaen beskrives Sverre som en dyktig hærfører. Jeg betviler ikke at Sverre var militært begavet, men mener samtidig at det ikke er en god forklaring. Selv om Sverre trolig var militært begavet, kan hans rolle ha blitt overdrevet. Samtidig er oppdelingen som sagt nærmest det motsatte av hva man tradisjonelt gjorde på denne tiden. At Sverre risikerte hæren ved prøve en helt ny taktikk som avvek såpass mye fra tradisjonen, bare på eget initiativ, anser jeg som lite sannsynlig.

Finnes det da en annen forklaring på dette spørsmålet? Lunden og Krag har kommet med observasjoner om at Sverres oppdelingstaktikk kan sammenlignes med rytteritaktikker fra kontinentet.¹⁸² Som jeg har sett i forrige kapittel var ryttere på kontinentet gjerne organisert i mindre avdelinger, og hadde blant annet som oppgave å løse opp formasjonen til motstanderens fotsoldater. Sverre har trolig hatt en lignende tankegang, og jeg vil hevde at rytteritaktikker var grunnlaget for hans egen oppdelingstaktikk. Som tidligere nevnt var Sverre klar over hvor veltrente og dyktige krigerne hans var, og hadde stor tillit til dem. De var ikke avhengig av svinefylking for å kjempe, men kunne heller kjempe på samme måte som ryttere på kontinentet. Oppdelingen ga muligheten for å angripe motstanderen fra flere kanter, og på denne måten splitte fylkingen til motstanderen. Under bondeopprøret i Oslo forsøkte Sverre selv å løse opp motstanderens fylking, ved å ri rundt og angripe flykningen fra ulike hold.¹⁸³ Det er derfor mulig at hæren hans kan ha gjort det samme i dette slaget og andre slag. Bruken av hest er forskjellen mellom det Sverre gjør og rytteritaktikken på kontinentet. Det vil bli diskutert i det neste kapittelet.

¹⁷⁹ Sverre-Soga (1979): kap. 51, s. 89.

¹⁸⁰ Sverre-Soga kap. 120.

¹⁸¹ Bagge (1986): 174.

¹⁸² Krag (2005): 201; Lunden (1976): 111.

¹⁸³ Sverre-Soga kap. 165.

3.2 Strategi - Geriljakrig, storkrig og steinborger

Tanken bak handlinger blir sjeldent beskrevet i sagalitteraturen. Arbeidet med å forstå strategiene til Sverre er dermed rene tolkninger. Bagge har forsøkt å se mulige strategiske trekk ved Sverres krigføring.¹⁸⁴ Han hevder at Sverre var en større strateg enn hva sagaen gir uttrykk for. Han bruker spesielt slaget ved Fimreite som eksempel; Sverre lokket Magnus med på slaget, for å få en endelig avslutning på konflikten. Magnus hadde fremdeles mest støtte fra folket, han kunne dermed vinne ved å utmatte Sverre, mener Bagge. Sverre måtte dermed lokke Magnus med på et avgjørende slag. I forkant av slaget bygget Sverre store skip, som Mariasuda, og reparerte andre skip.¹⁸⁵ Det indikerer at han forberedte seg på sjøslag, ifølge Bagge.¹⁸⁶ Da Magnus returnerte fra Danmark, hvor han hadde oppholdt seg siden han tapte slaget i Bergen året før, plasserte Sverre seg langt inn i Sognefjorden. På denne måten ville situasjonen se kritisk ut for Sverre når Magnus kom innover fjorden.

Jeg er enig med Bagge i at Sverre trolig var en større strategiker enn hva sagaen gir uttrykk for. Jeg er derimot litt mer kritisk til hans påstander rundt slaget ved Fimreite. Et hovedpoeng her er at Magnus kunne vinne på å føre en defensiv strategi, forsøke å utmatte Sverre. Det førte til at Sverre ønsket å få avsluttet konflikten. Samtidig framtrer Magnus som regel som angriperen i sagaen.¹⁸⁷ Han angrep Nidaros fem ganger i løpet av krigen mellom han og Sverre. Magnus førte altså ikke en defensiv strategi, og da virker det lite sannsynlig at Sverre ønsket å ende konflikten på grunn av det. Det var heller Sverre som var den defensive og ikke-aggressive i flere tilfeller. Han forsøker gjentatte ganger å få til samkongedømme med Magnus.¹⁸⁸ Han ga også ofte grid til motstanderen, altså benådet dem.

Samtidig kommer Bagge med andre indikasjoner på Sverres strategiske egenskaper. Båtbyggingen før slaget ved Fimreite indikerte at Sverre forberedte seg på et avgjørende slag. Sverre talte også i forkant av slaget at de skulle sende en konge til Hel, men det kan også bare være oppdiktet i sagaen.¹⁸⁹ Sverre kan ha innsett at han ikke kom til å få til et samkongedømme med Magnus, og det var bedre å drepe han. Det er én detalj i Bagges argumentasjon jeg selv anser som spesielt viktig; Sverre styrte hvor slaget skulle finne sted, i likhet med slaget på

¹⁸⁴ Se Bagge (1996): 38-49; Bagge (2003): 19-22.

¹⁸⁵ Sverre-Soga kap. 80.

¹⁸⁶ Bagge (1996): 44.

¹⁸⁷ Helle (1964): 233.

¹⁸⁸ Sverre-Soga kap. 46, 60.

¹⁸⁹ Sverre-Soga kap. 88.

Ilevollene. Bagge mener at det ikke er en tilfeldighet at slaget finner sted ved Fimreite.¹⁹⁰ Det var for risikabelt å ha slaget i Bergen eller Nidaros. Det var bedre å ha slaget mellom byene. Dessuten var sjøen rolig inne i fjorden, noe som trolig var spesielt viktig for Sverres skip. Store skip, som Mariasuda, var lite manøvrerbare og fungerte dårlig i tung sjø på grunn av størrelsen.¹⁹¹ Sverre styrte altså hvor slaget skulle finne sted. Dessuten gjorde han tiltak for å forhindre å bli angrepet bakfra ved å sette igjen noen skip lenger inn i fjorden.¹⁹² Noe lignende gjorde han også i slaget på Ilevollene, hvor han stoppet en hæravdeling fra å angripe dem fra Steinberget.¹⁹³ Alt dette antyder nøye strategisk planlegging fra Sverre sin side.

Sverre var ikke alene om å planlegge slag ut fra områder og territorier. Motstanderne hans gjorde trolig det samme. Som sagt sendte Magnus en hæravdeling som skulle angripe Sverre bakfra i slaget på Ilevollene. Sverre skilte seg derimot ut ved å lokke motstanderen med på slag, hvor det virket lite gunstig for Sverre å kjempe. Ved Fimreite kunne det se ut som om birkebeinerne var fanget inne i Sognefjorden, og på Ilevollene trakk Sverre hæren sin ut av treborgen de kontrollerte. I begge situasjonene kan det fremstå som dårlig taktisk og strategisk planlegging, men Sverre vant begge slagene. Strategien er ikke nødvendigvis unik for Sverre, men i krigen mellom Sverre og Magnus kommer det klart frem at Sverre hvert fall nyttet den.

Vektleggingen av å ha terrenget på sin side kan ha vært inspirert av Vegetius.¹⁹⁴ Som jeg har vist i forrige kapittel var strategier inspirert av Vegetius' *De Re Militari* karakteristisk for mye av den kontinentale krigføring i middelalderen. Krigføringen gikk ut på å kontrollere landområder, samt erobre nye områder.¹⁹⁵ Borger var sentrale i denne krigføringen, da man kontrollerte landområdene gjennom bruken av borger. I Norge eksisterte det få forsvarsverk av denne typen. «Borgmentaliteten» eksisterte dermed ikke i Norge. Forsvarsanleggene som eksisterte ble ikke nødvendigvis benyttet, som jeg har sett i slaget på Ilevollene. Krigføringen var i stedet bevegelig og preget av mange direkte slag. Det var fremdeles viktig å kontrollere landområder, men mangelen på skikkelige befestninger gjorde at krigføringen var langt mer mobil i Norge enn på kontinentet.

¹⁹⁰ Bagge (2003): 20-21.

¹⁹¹ Bagge (1996): 44.

¹⁹² Sverre-Soga kap. 88.

¹⁹³ Sverre-Soga kap. 46.

¹⁹⁴ Morillo (2002): 25.

¹⁹⁵ Morillo (2002): 29.

Sverre var den første i Norge til å bygge steinborger; én i Nidaros og én i Bergen. Borgbyggingen til Sverre minner om kontinentale borgstrategier.¹⁹⁶ Bergen i Nidaros ligner den mer defensive borgbyggingen fra kontinentet; å forsvare et viktig landområde. Nidaros var Sverres hovedsete gjennom krigen mot Magnus, og var landområde han definitivt hadde best kontroll over. Byggingen av borgen her tyder dermed på at han ønsket bedre forsvar av dette landskapet. Det underbygges også av Sverres videre arbeid med befestningsverk rundt byen; Nidaros ble etter hvert fullstendig omgitt av forsvarsverk.¹⁹⁷

Borgen i Bergen kan derimot minne mer om offensiv borgbygging, også kjent fra kontinentet. Sverre kontrollerte aldri Bergen på samme måte som Nidaros i krigen mot Magnus. Han tok byen gjentatte ganger, men holdt den aldri i lange tidsperioder sammenlignet med Nidaros. Samtidig som det var viktig å forsvare byen mot ytre trusler etter krigen mot Magnus, forventet han trolig også motstand fra beboerne. Borgen kan dermed ha hatt funksjonen å holde kontroll over byen, ikke bare forsvare den. På mange måter kan Sverre anees som en «erobrerkinge», eller tronrøver; hadde opprinnelig ikke støtte i folket, men vant frem på grunn av militær dyktighet.¹⁹⁸ Han måtte altså kjempe hardere for å opprettholde kontroll over landområdene han hadde erobret. Effektiviteten av offensive borger som den i Bergen, ser man blant annet da kong Louise 6. av Frankrike erobret borgen Le Puiset i 1111. Her bygde ikke kongen borgen selv, men den hadde lik funksjon som Sverre trolig ønsket; ingen motstandere våget å nærme seg innen 12 til 16 km av borgen, av frykt for å bli angrepet av garnisonen.¹⁹⁹ Dette illustrere hvor god kontroll over territorier man kunne oppnå med borger.

Jeg vil hevde at Sverre var til en viss grad var inspirert av kontinentale strategier. Vegetius anbefalte at hærførere levde av motstanderens land.²⁰⁰ Som jeg har vist tidligere ble det gjort gjennom plyndring av motstanderens territorier, eller gjennom offensiv borgbygging, og plyndring ut fra borgene. Sverres to første år i Norge kan minne om denne typen strategi. I denne perioden førte birkebeinerne nærmest en «geriljakrig». De plyndret ulike deler av landet, og trakk seg tilbake til Sverige dersom de møtte motstand. Plyndringen skaffet mat og utstyr til hærstyrken, og gjorde dessuten birkebeinerne stridsvante.²⁰¹ Samtidig kan det også ha vært et forsøk av Sverre på å svekke ressursgrunlaget til Erling og Magnus. Vissheten om at de kunne

¹⁹⁶ Bagge (2003): 24; Opsahl (Manus): 6. For kontinental borgstrategi, se: France (1999): 103-05; Gillingham (1999): 81; Jones (1999): 164; Prestwich (2001): 185.

¹⁹⁷ Opsahl (Manus): 5.

¹⁹⁸ Bagge (2003): 25.

¹⁹⁹ Jones (1999): 164.

²⁰⁰ Morillo (2002): 23.

²⁰¹ Helle (2005): 76-77.

trekke seg til Sverige, gjorde at birkebeinerflokkene kunne trolig være mer vågale med plyndringen. Det kan minne om hvordan man benyttet borger på kontinentet. Sverre hadde trolig som formål å forsyne sin egen hær og ødelegge motstanderens resurser. Strategien kan ha vært inspirert fra kontinentet, men plyndring var heller ikke et ukjent fenomen i norsk krigføring. Jeg vil dermed ikke si det for sikkert at geriljakrigføringen var inspirert av kontinentale strategier.

Etter hvert ser man et strategisk omslag i Sverres krigføring. Fra å føre geriljakrig, endret krigen karakter, og ble mer en storkrig mellom kongene. Sagaen vektlegger seieren ved Hjørtebekken, hvor Sverre beseiret Magnus selv.²⁰² Om det virkelig var et strategisk omslag som førte til denne seieren har blitt ansett som lite trolig.²⁰³ Sagaen overdrev sannsynligvis betydningen av hendelsen, siden Magnus selv ble beseiret i kampen. Uansett ser man en endring i krigføringen, spesielt med og etter slaget på Kalvskinnet. Den nye krigføringen minner lite om kontinental krigføring, strategisk sett. Krigen mellom Magnus og Sverre har mange direkte slag, der Sverre ofte var i mindretall. Å ha direkte slag med disse forutsetningene er motsatt av hva Vegetius oppfordrer. Det fortsatte med mange direkte slag etter Magnus sin død også.

Det strategiske omslaget i Sverres krigføring kaster ikke et klart lys om Sverre hadde kjennskap til av kontinentale strategier. Den tidlige geriljakrigføringen og strategien bak borgbyggingen indikerer dette, mens antallet direkte slag og omstendighetene rundt dem bryter hvert fall med oppfordringene i Vegetius, og hva man ser i kontinental krigføring. Sverre kan ha kjent til kontinentale strategier, men måtte samtidig tilpasse seg den tradisjonelle krigføringen. Jeg har allerede vist at Norge var lite tilpasset for kontinentale utmattelsesstrategier, siden det var få befestningsverk i landet og at krigføringen frem til Sverres tid hadde vært bevegelig. Sverre kan ha forsøkt å svekke forsyningsgrunnlaget til Magnus og Erling med geriljakrigføringen, men etter hvert sett seg nødt til å legge om krigføringen for å få større fremgang. I krigen mellom Sverre og Magnus var det dessuten det viktigste å eliminere motstanderen, ikke nødvendigvis å opprettholde kontroll over landområder. Denne typen krigføring avvek også på kontinentet, fra utmattelsesstrategiene inspirert av Vegetius.²⁰⁴ Byggingen av steinborgene i Nidaros og Bergen, viser at Sverre ønsket å etablere fastere kontroll over områdene. Den teknologiske nyvinningen ved å bygge steinborger er allerede en

²⁰² Sverre-Soga kap. 29-30.

²⁰³ Krag (2005): 65-68.

²⁰⁴ Morillo (2002): 29-40.

indikator på Sverres mulige inspirasjon fra kontinental krigføring, i tillegg som den strategiske plasseringen av borgene antyder en kjennskap til kontinentale borgstrategier.

3.3 Oppsummering

I hvilken grad var Sverre kontinental når det kommer til taktikk og strategi? Antagelsene om at Sverre kjente til kontinentale strategier blir vanskelig å bekrefte eller avkrefte. Det forblir tolkninger, siden sagaen kommer med få beskrivelser av tankegangen bak krigføringen. Samtidig vil jeg hevde at det kan se ut som Sverre har hatt et visst kjennskap til kontinentale strategier, gjennom borgene han bygde. Plasseringen av borgene, en for å forsvare Nidaros, den andre trolig til å holde fastere kontroll over Bergen, indikerer at han kjente både til borgenes defensive og offensive bruk. I seg selv er byggingen av steinborgene en militærteknisk nyvinning. Dessuten indikerer også geriljakrigføringen om en sammenheng, selv om jeg anseer dette som mindre sikkert.

Jeg vil hevde at Sverre trolig hentet inspirasjon fra kontinentet når det gjalt oppdelingstaktikken han benyttet. Taktikken skilte seg veldig fra den tradisjonelle svinefylkingen. Det gjør det lite trolig at Sverre har lært taktikken å dele styrkene i flere grupper, i Norge.. Jeg anser det som trolig at han har kjent kontinentale rytteritaktikker, og tilpasset dem norske forhold, ved bruk av fotsoldater i stedet for ryttere. Samtidig kommer det frem at Sverre selv brukte hest i flere slag. At Sverre var en dyktig rytter, og benyttet taktikker som ligner på kontinentale ryttertaktikker, tyder også på kjennskap om kontinental krigføring. Men før jeg underbygger dette mer må jeg også se nærmere på Sverres bruk av hest i slag og byggingen av steinborger.

4 Steinborger og rytteravdelinger

Hittil har jeg sett på Sverres taktikker og strategier, og vist at det er en rekke likheter mellom Sverre og Europa ellers på dette området. Det kom også frem at Sverre nyttet seg av en militærteknikk som har blitt antydnet til å være lite utbredt i Norge på denne tiden; bruken av hest i slag. I tillegg til var det en militærteknologisk nyvinning å bygge steinborger i Norge. Både steinborger og rytteri er karakteristiske trekk ved krigføringen ellers i Europa, som jeg har vist i kapittel 2. En nærmere undersøkelse av Sverres rytteri og borgbygging kan dermed kaste lys på flere likheter.

4.1 Rytteri i Sverres krigføring

Kåre Lunden trekker frem Sverres gode rytteregenskaper som det mest usedvanlige enkelttrekket ved Sverres militærteknikk.²⁰⁵ Sagaen forteller om flere tilfeller der Sverre satt på hesteryggen i slag, og han blir fremstilt som en dyktig rytter. Han utfordret Magnus til å ri i turnering mot han i Nidaros i 1181, noe Magnus avsto.²⁰⁶ Magnus skal ha vært en dyktig og erfaren kriger på dette tidspunktet, mens Sverre blir beskrevet som lav av vekst og tykkfallen.²⁰⁷ Om man skal tro sagaens beskrivelser burde Magnus stille sterkere enn Sverre rent fysisk. Avslaget tyder altså på at rytterkamp var noe Sverre behersket godt, i hvert fall forventet han å beherske kampformen bedre enn Magnus. En annen tolkning av denne hendelsen er at turnering var et fremmed konsept for Magnus, at han dermed ikke behersket måten å kjempe på.²⁰⁸ Denne forklaringen fjerner dermed ikke mulighetene for at rytteriet i seg selv var en kjent kampteknikk, men at turnering som kamptype var fremmed. Sverre må etter alt å dømme lært seg denne kamptypen utenfor Norge.

Sverressagaen beskriver flere tilfeller av bruk av hester. Den ene bruken er transport. Birkebeinerne mistet 120 hester på Vossefjellet i 1177, og Sverre og hans menn red nordover til Nidaros i 1182 mot Nidaros.²⁰⁹ Birkebeinerne hadde altså nok hester til hele hæren. Som nevnt brukte også Sverre hest i flere slag. På Ilevollene beskrives det at Sverre satt på hest, og red rundt på slagmarken for å støtte opp sine menn.²¹⁰ Da Sverre så at Gudlaugs fylking var i

²⁰⁵ Lunden (1976): 106.

²⁰⁶ Sverre-Soga (1979): Kap. 60, s. 100.

²⁰⁷ Lunden 107; Sverre-Soga (1979): kap. 98, 181.

²⁰⁸ Se Opsahl (1991): 138, note 13. Her forklares det at konseptet turnering er hva som er fremmed, ikke rytteriet i seg selv, som Lunden (1976) mener. Se også Neergaard (2001): 171.

²⁰⁹ Sverre-Soga kap. 19, 66, 68.

²¹⁰ Sverre-Soga kap. 48.

ferd med å rømme, forteller sagaen at han «sprengrir» bort til dem, før hele fylkingen rømte. I dette tilfellet kan det altså sies at bruken av hest passet Sverres lederstil; den økte mobiliteten gav han muligheten til å støtte opp hæren der det var behov.

Sverre nyttet ikke bare hesten for transport og økt mobilitet; han skal også ha vært dyktig til å slåss på hesteryggen, slik det kommer frem i sagaen. Jeg nevnte tidligere hvordan spydet til Sverre var «blodut heilt opp til skaftet» da han kom ridende tilbake til hæren sin etter en trefning med baglerne i Bergen i 1198. Han red tydeligvis når han selv var involvert i kamphandlingene. Men var Sverre alene som rytter i hæren sin? André Neergaard hevder heller at det var snakk om Sverre og hans avdeling som brukte hest på slagmarken.²¹¹ Når det beskrives at Sverre kjempet til hest, var det altså underforstått fra forfatterens side at det var snakk om Sverre og avdelingen hans, mener Neergaard.

Jeg er enig med Neergaard. At Sverre kjempet alene til hest ville bare gjort han sårbar. I de første slagene, som på Ilevollene, var Sverre trolig alene som rytter. Her brukte han hesten for å kunne bevege seg kjapt rundt på slagmarken, for å kunne dirigere hæren der det var behov. Sverre var derimot en aktiv deltager i slagene, i senere kamper. At han var den eneste rytteren ville i så fall gjort han gjenkjennelig og dermed til et enklere mål for motstanderen. En enslig rytter hadde dessuten lite effekt på slagmarken, mens en liten avdeling kunne ha veldig stor effekt mot spredde fotsoldater. Dermed er det sannsynlig at han hadde flere ryttere med seg, en egen rytteravdeling. Sverre begynte mot slutten av livet å dele opp hæren sin i stedet for å fylke. Samtidig tok Sverre en mer aktiv rolle i flere slag. Jeg argumenterte i forrige kapittel for at oppdelingstaktikken var inspirert av rytteritaktikker fra kontinentet. Det underbygger påstanden om at Sverre selv hadde en rytteravdeling. Å gjøre om hele hæren hans til ryttere ville være problematisk, samtidig som en ensom rytter ville ha lite effekt på slagmarken. Jeg anser det derfor som sannsynlig at han hadde en rytteravdeling med seg. Bruken av rytteravdelinger i slag ikke var et helt ukjent fenomen i Norge; Erling Skakke skal ha hatt en godt utrustet rytteravdeling bak fylkingen i slaget ved Re i 1163.²¹² Erling hadde selv deltatt i korstogene, og hadde trolig hentet kunnskapen om rytteri fra utlandet. At Sverre har gjort det samme er sannsynlig.

For å underbygge påstanden om at Sverre hadde en rytteravdeling ytterligere, vil jeg se nærmere på bondeopprøret i Oslo i 1200. I slaget skal Sverre ha ledet an og forsøkt å bryte

²¹¹ Neergaard (2001): 152-53.

²¹² Sturlason (1979): kap. 13.

fiendens fylking ved å angripe dem fra ulike kanter, samt jaget etter dem som etter hvert flyktet.²¹³ At Sverre skal ha gjort alt dette alene er lite sannsynlig; å forsøke å splitte en fylking som ensom rytter ville vært håpløst, og dessuten utsatt Sverre selv for stor fare.²¹⁴ Da Sverre delte opp hæren i slaget, hadde han trolig en egen avdeling til å forsvare seg. Da kongen selv satt til hest, var trolig også avdelingen hans til hest. Åle Halvardsson var en av lendmennene som var med Sverre i slaget, og han sitter til hest.²¹⁵ En annen strid som underbygger synet var Nidaros i 1199. Her fraktet Sverre over åtte hester over vannet til der baglerne har båtene sine, og gjennomførte et sjokkangrep.²¹⁶ Hendelsen i seg selv er illustrerende; Sverre og bare syv andre menn klarte å drepe mange baglere og få dem til å flykte. At en så liten mengde med ryttere kunne gjøre såpass stor skade, forteller mye om ferdighetene til rytterne. Sverre var altså ikke alene om å kunne slåss på hesteryggen. Han var tydeligvis klar over dette, ettersom han gjennomførte et såpass vågalt angrep.

Hittil har jeg argumentert for at Sverre selv behersket kamp på hest, og at han hadde en avdeling med dyktige ryttere ved sin side. Hvor har han tilegnet seg denne kunnskapen? Først er det viktig å poengtere at Sverre ikke introduserte rytteri i Norge. Plyndringsrytteri hadde eksistert lenge i landet.²¹⁷ Erling Skakke deltok selv i korstogene, og fikk selv oppleve det kontinentale aristokratiets tilknytning til rytteriet. Ridderfelleskap og rytteri må ha vært et kjent konsept i Norge allerede før Sverre.²¹⁸ Sønnen til Erling, Magnus, lovtte også å opptre som «Olavs ridder».²¹⁹ Neergaard tolker dette utsagnet som at Erling og Magnus brukte rytteri mer symbolsk; de brakte ikke noe nytt til rytteriet i landet utenom å bruke tittelen «ridder», de så enten ikke behovet eller manglet rett og slett erfaringen til å etablere et norsk rytteri.²²⁰ Bortsett fra slaget på Re, hører man ingenting om at Erling eller Magnus brukte ryttere i krigen mot Sverre. Dessuten takket Magnus, som nevnt, nei til å ri turnering mot Sverre. Samtidig kan utsagnet om å opptre som «Olavs ridder» bety «forkjemper», mer enn rytter. Som jeg viste i kapittel 2, er ikke riddere og ryttere det samme. Å dra slutningen at Magnus vil fremstå som en rytter ut fra utsagnet kan dermed være feilaktig.

²¹³ Sverre-Soga kap. 163-65.

²¹⁴ Contamine (1986): 254; France (1999): 161.

²¹⁵ Sverre-Soga kap. 165.

²¹⁶ Sverre-Soga kap. 157.

²¹⁷ Neergaard (2001): 79-89.

²¹⁸ Neergaard (2001): 123, 52.

²¹⁹ Erik Gunnes, *Erkebiskop Øystein: Statsmann Og Kirkebygger* (Oslo: Aschehoug, 1996), 125.

²²⁰ Neergaard (2001): 123.

Det er lite sannsynlig at Sverre fikk kunnskapen om rytteri på Færøyene eller Orknøyene, før han kom til Norge.²²¹ Krag mener sagaen er åpen for at Sverre var i utlandet før han kom til Norge, men mener at det bare er snakk om et opphold på Orknøyene.²²² Orknøyene beskrives gjerne som et krigersamfunn, men det er ingen dokumentasjon på at man brukte hester i krigføring på øyene i denne perioden. Lunden gjetter at Sverre kan ha vært i tjeneste hos Henrik 2. av England.²²³ Det gir mer mening, siden man Sverres krigsteknikker samsvarer mer med krigsteknikkene fra England på denne tiden.

Spørsmålet om Sverre kan ha lært å slåss til hest i Norge fører inn i diskusjonen om hvorvidt rytteri ble brukt i Norge i middelalderen. Lenge har det vært hevdet at det ikke eksisterte i Norge før sent utpå 1300-tallet, som følger manglende økonomiske midler, og upassende terreng for bruk av hest i strid.²²⁴ Det har blitt utfordret med mer forskning som argumenterer for at rytteri må ha vært mer brukt enn hva som tradisjonelt har vært hevdet.²²⁵ Mine antagelser så langt underbygger denne forskningen. Sverre og hans avdeling brukte hester i slag, hvert fall mot slutten av Sverres liv. Disse rytterne var trolig godt trente og godt utrustet. Sverre selv beskrives å ha god utrustning i sagaen, som ved bondeslaget i 1200: «*Kongen reid på en brun hest, han hadde ei god brynje og sterkt panser utanom og ytst ei raud trøye, brei stålhuvu slik som tyskarane bruker, og brynjehette under den, sverd ved sida og eit kraftig spyd i handa.*»²²⁶ Dette skal ha vært en god utrustning, «slik som tyskarane bruker» skal ha vært det beste.²²⁷ Trolig hadde rytteravdelingen hans også lignende utrustning, Åle Halvardsson blir hvert fall beskrevet å være kledd likt som kongen i bondeopprøret.²²⁸ I sagaen blir det beskrevet at Sverre la vekt på å ha godt utstyrte menn; garnisonen på Sverresborg i Bergen var alle utstyrt med ringbrynje.²²⁹

²²¹ Lunden (1976): 107.

²²² Krag (2005): 87-88.

²²³ Lunden (1976): 109.

²²⁴ Bagge (1996): 49-51; Bagge (2010): 79-85; Helle (1964): 134; Holmsen (1977): 258; Lunden (1976): 106.

²²⁵ Barðdal (2016): 43-46; Moseng et al. (2007): 193-98; Neergaard (2001): 109-40; Opsahl (1991): 93-129; Pugh (1982): 60-62, 107-09.

²²⁶ Sverre-Soga (1979): kap. 163, s. 239.

²²⁷ Lunden (1976): 104.

²²⁸ Sverre-Soga kap. 165.

²²⁹ Lunden (1976): 104.

4.2 Sverresborgene

Borger og befestninger hadde frem til Sverres tid hatt liten betydning i norsk krigføring, med noen få unntak.²³⁰ Jeg har allerede tidligere i oppgaven drøftet hvordan norsk krigføring skilte seg fra kontinental krigføring som følge av dette. Var det altså Sverre som brakte borgbyggingskunnskapen til Norge, eller var han bare den første til å utnytte den? Det eksisterte andre former befestningsverk enn steinborger i Norge, før Sverre. Det var såkalte motter, en form for borgkolle med en tre- eller steinbygning på toppen, ved Oslo og Sarpsborg, en festningsvoll ved Agdenes, og et kastell ved Kongshelle.²³¹ Dessuten har jeg nevnt treborgen i Nidaros, som skal ha blitt bygd av erkebiskop Øystein rundt 1177-78.²³² Opsahl mener at inspirasjon for disse befestningsverkene kan ha blitt hentet fra utlandet.

Sverre skiller seg ut med å være den første som bygde steinborger. Borgen i Nidaros, kalt Sion, ble bygget i løpet av vinteren mellom 1182-83, på Steinberget sør for byen.²³³ Når borgen i Bergen ble bygget er litt mer usikkert. Trolig ble den bygget rundt samme tid som borgen i Nidaros, muligens litt i ettertid.²³⁴ I sagaen kommer det først frem at Sverre har bygd en borg på knausen over bispegården i 1193, men det står også tidligere at kuvlungene overvintret i borgen i Bergen vinteren 1185-86.²³⁵ Sverre var ikke nødvendigvis den første som hentet inspirasjon og kunnskap om borgbygging til Norge, og det er vanskelig å si sikkert om han egentlig var den første som kjente til steinborger. Men han var den første som så nytten av slike befestningsanlegg. Som jeg har drøftet tidligere hadde Sverre trolig større nytte av borger enn tidligere konger, siden han på mange måter var en erobrerkinge, en tronrøver. At han bygde steinborgene taler for seg selv om at han også hadde kunnskapen til å gjøre dette.

Argumentet underbygges dersom man ser nærmere til en av Sverres hovedmotstandere, Erling Skakke. Erling var selv med i korstog, og må trolig ha fått kjennskap til steinborger under reisen sin. Jeg har allerede diskutert hans bruk av ryttere, så hvorfor bygget ikke Erling steinborger? Det finnes flere mulige forklaringer. For det første kunne det ha med norsk krigføring. Jeg har påpekt at borger og befestningsverk ikke stod sentralt i norsk krigføring frem til Sverres tid, «borgmentaliteten» fra kontinentet eksisterte ikke i landet. Dessuten var den strategiske situasjonen for Erling og Magnus annerledes enn for Sverre. Før Sverre kom til

²³⁰ Arstad (2003): 163; Opsahl (Manus): 3-4.

²³¹ Arstad (2003): 163; Opsahl (Manus): 3.

²³² Opsahl (Manus): 4-5; Sverre-Soga (1979): s. 64. Se beskrivelse i marginen.

²³³ Sverre-Soga (1979): kap. 73, s. 112.

²³⁴ Opsahl (Manus): 4.

²³⁵ Sverre-Soga. kap. 120; kap. 102

landet hadde de relativt stabil kontroll og støtte fra hele landet og kirken. Erling Skakke hadde dermed ikke samme behovet som Sverre, som opptrådte mer som en utfordrer, og dermed trengte borgene for å opprettholde kontroll.

Det er vanskelig å si om borgene fungerte som Sverre ønsket. Byene kunne inntas, men man var i så fall sårbare mot angrep fra borgens besetning. Etter slike angrep kunne besetningen trekke seg tilbake til borgen. Å holde byene ble dermed vanskelig, dersom borgene var bemannet av fiender. Baglerne og kuvlungene greide å innta både Nidaros og Bergen etter borgene ble bygget, men de greide ikke å holde byene over lengre tid. Da kuvlungene inntok Nidaros i 1186, drepte de mange av Sverres hirdmenn i byen, men tok aldri borgen hvor Sverre selv var.²³⁶ Sverre måtte trolig ha flyktet i denne situasjonen hvis det ikke var for borgen, siden han ikke hadde en stor nok hær til å kjempe mot kuvlungene. Kuvlungene forlot etter en tid Nidaros, men ødela hele flåten til Sverre først. Et annet eksempel er da øyskjeggene prøvde forgjeves å innta borgen i Bergen høsten og vinteren 1193.²³⁷ Sverres menn greide altså å forsvare seg mot gjentatte angrep fra borgen.

Effektivitet til borgene vises også av at de ofte revet og brent når motstanderne fikk kontroll over dem. Hverken kuvlungene eller baglerne kunne holde borgen, men ville heller ikke at birkebeinerne skulle holde dem.²³⁸ Kuvlungene brente borgen i Nidaros da de inntok den i 1188.²³⁹ I ettertid skal borgen ha blitt bygd opp igjen, men ble igjen brent og ødelagt da baglerne inntok Nidaros i 1198.²⁴⁰ I begge tilfellene greide hverken kuvlungene eller baglerne å innta borgen gjennom beleiring. Kuvlungene brukte morbroren til Sverre, Nikolas Sultan, for å få garnisonen til å overgi seg. Baglerne ble sluppet inn en bakdør av Torstein Kugad som holdt borgen, etter trusler om å rane og brenne ned gården hans. Hverken kuvlungene eller baglerne så tydeligvis muligheten for å holde borgen, og valgte heller å ødelegge den. At de ikke forsøkte å holde borgen kan også ha med at Nidaros var Sverres hovedsete, som gjorde det enda mindre fristende å prøve å holde borgen.

Funksjonen og effektiviteten til borgene må heller ikke overdrives. Etter at borgen i Nidaros ble ødelagt i 1198, ble den ikke gjenoppbygd før utpå 1200-tallet. Det samme gjelder for borgen i Bergen, som ble brent og revet i 1207 av baglerne.²⁴¹ Arstad mener dette forteller

²³⁶ Sverre-Soga kap. 105.

²³⁷ Sverre-Soga kap. 120.

²³⁸ Opsahl (Manus): 6.

²³⁹ Sverre-Soga kap. 108.

²⁴⁰ Sverre-Soga kap. 137.

²⁴¹ "Soga Om Baglarar Og Birkebeinar," in *Noregs Kongesoger 3*, ed. Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy (Oslo: Det norske samlaget, 1979), kap. 30.

at borgene ikke fungerte, og illustrer det med at Skule Bårdsson valgte ikke å bygge borgene opp igjen.²⁴² Hovedsetet til Skule var i Nidaros, i likhet med Sverre. Likevel valgte han ikke å gjenoppbygge borgen over Steinberget, eller noen annen borg eller befestningsverk rundt byen. Hadde ikke Skule kunnskap om borgbyggingen, eller finnes det en annen forklaring? Det kan ha hatt noe med den strategiske situasjonen. Etter Kvitøyforliket i 1208 var det fredeligere i Norge enn det hadde vært i Sverres tid.²⁴³ Det kan altså hende at Skule ikke så det militærstrategiske behovet for å gjenoppbygge borgen.

Lunden mener at skipene erstattet funksjonen til borger og stridshester i Norge, som følger av den lange kystlinjen.²⁴⁴ Jeg mener det er enkelte svakheter ved denne forklaringen. Skip kunne på ingen måte gjenskape sjokkeeffekten til ryttere.²⁴⁵ På lignende vis kunne ikke skip gi samme kontroll over et landområde som en borg. Skipene kunnes frakte menn til områder for å plyndre, og fungere som en sikker måte å trekke seg tilbake på. Men de kunne ikke gi samme stabile kontroll over et område som en borg.²⁴⁶ Både Nidaros og Bergen vanskeligere å innta etter steinborgene ble bygget, siden borgens bemanning alltid hadde mulighet til å angripe byen, med borgen som en trygg base. Jeg vil hevde, i likhet med Opsahl, at bruk av skip i norsk krigføring ikke erstattet funksjonen til hester eller borger, men heller fylte funksjonen i den mobile krigføringen i landet. Sverres bruk av både hester og borger viser et forsøk på å endre norsk krigføringen.

4.3 Oppsummering

I hvilken grad var Sverre kontinental når det kom til krigsteknikk og teknologi? Det viser seg at flere trekk ved Sverres krigføring ligner kontinentet ellers, som bruk av ryttere og bygging av steinborger. Dessuten har jeg vurdert nærmere påstanden om at Sverre hadde en rytteravdeling med seg, noe jeg anser som sannsynlig. Sverre, som eneste rytter kunne trolig ikke gjennomføre alt som sagaen beskriver i enkelte slag. Dessuten ville han utsette seg for stor fare ved å skille seg ut på denne måten. Sammen med hva jeg har vist i forrige kapittelet om Sverres bruk av oppdelingstaktikker, som minner om kontinentale ryttertaktikker, taler dette for at Sverre både hadde kjennskap til og benyttet seg av kontinentalt rytteri.

²⁴² Arstad (2003): 164-65.

²⁴³ Helle (2005): 93-94; Lunden (1976): 158-61; Soga Om Baglarar Og Birkebeinar (1979): kap. 35.

²⁴⁴ Lunden (1976): 424.

²⁴⁵ Opsahl (1991): 137; Pugh (1982): 89-91.

²⁴⁶ Pugh (1982): 90.

Borgbyggingen har jeg allerede karakterisert som en strategisk side ved Sverres krigføring. Byggingen i seg selv er også viktig å anerkjenne som en militærteknologisk nyvinning. Befestninger var relativt sjeldent i Norge frem til Sverre, og han var den første til å bygge borger av stein. Om Sverre var den første som hadde denne kunnskapen i landet er vanskelig å si, men det kan ikke betviles at han var den første til å utnytte den.

5 Konklusjon

I denne oppgave har jeg undersøkt om Sverres krigføring hadde kontinentale trekk, og eventuelt i hvor stort omfang. For å finne svaret på dette undersøkte jeg Sverres taktikker og strategier, samt hans bruk av militærteknikker og -teknologi, og sammenlignet dette med kjente trekk ved kontinental krigføringen i perioden. Hovedfunnene mine viser at Sverres krigføring hadde tydelige kontinentale trekk. Dette har vært påpekt før, men jeg mener å ha underbygd og vist det enda mer og tydeligere enn tidligere forskning i denne undersøkelsen. Mange av trekkene ved hans krigføring bryter med tradisjonene i Norge, men har likhetstrekk med utlandet. Trolig kommer denne militære kunnskapen fra et besøk i utlandet, før Sverre kom til Norge i 1176. Sagaen gir få konkrete opplysninger før Sverre kommer til Norge, og det har blitt påvist at den blant annet mangler beskrivelser om et opphold på Orknøyene.²⁴⁷

Sverres oppdelingstaktikker og bruk av hest i slag har en sammenheng, og begge deler minner om kontinentalt rytteri. Som jeg har vist var oppdeling av hæren en taktikk som Sverre benyttet seg mot slutten av hans liv, og minner om rytteritaktikker. Rundt samme tid begynner han også å være mer aktivt deltagende i slag. Det blir ofte poengtert i sagaen at Sverre er til hest, og jeg argumenterer for at han også hadde en rytteravdeling med seg i disse slagene. Ved å se dette i sammenheng, finner jeg en klar forbindelse mellom Sverres taktikker og bruk av hest, med kontinental praksis. Oppdelingen var tilpasset for Sverre selv når han red, og for hans rytteravdeling, som da kunne bruke samme taktikker som ryttere på kontinentet. Resten av hæren til Sverre var på dette tidspunktet en krigsvant og sammensatt hær. Tilliten mellom Sverre og hæren hans gjorde det mulig for han å nytte oppdelingstaktikken, selv om ikke alle var ryttere. Oppdelingen hjalp fremdeles ved å kunne angripe fylkingen fra flere kanter, og dermed lettere løse dem opp. Deretter kunne Sverre og andre ryttere lettere beseire de spredde fotsoldatene. Sagaen kommer med flere eksempler på at Sverre var spesielt delaktig når motstanderne hadde splittet opp og var på rømmen. Samtidig må det ikke glemmes at Sverre selv trolig var en usedvanlig dyktig rytter.

Jeg ser også sammenhenger mellom Sverres borgbygging og hans strategier. I seg selv antyder byggingen av steinborgene i Nidaros og Bergen at Sverre kjente til byggeteknikker fra utlandet. Norge hadde fåtall av befestningsverk og ingen steinborger før Sverre, og krigføringen i landet hadde vært lite preget av noen «borgmentalitet». Byggingen av Sion i Nidaros og

²⁴⁷ Krag (2005): 87-88.

Sverresborg i Bergen indikerer at Sverre ønsket å endre dette. Samtidig vitner plasseringen av borgene om en mer strategisk forståelse av borgbygging, enn bare ren teknologisk kunnskap. Jeg vil hevde at å plassere en borg i Nidaros, Sverres hovedsete, og en i Bergen, Magnus Erlingssons gamle hovedsete, var strategiske valg. Det var spesielt viktig for Sverre å opprettholde kontrollen over disse byene. Sverre var en fremmed konge, på mange måter en erobrerkinge og tronrøver. Han hadde altså et større behov for steinborger enn tidligere konger i landet, som kan forklare hvorfor Sverre var den første.

I tillegg til at steinborgene indikerer en kjennskap til borgstrategier fra kontinentet, har også Sverres geriljakrigføring kontinentale preg. Birkebeinerflokket var relativt liten og dårlig utstyrt da Sverre kom til Norge. Geriljakrigføringen var dermed viktig for å skaffe forsyningen og utstyr til hæren. Dessuten hadde Erling og Magnus stor støtte i landet, så direkte konfrontasjoner var mindre ønskelig for Sverre. Samtidig er det enkelte trekk ved krigføringen jeg mener det er viktig å merke seg. Plyndring og ødeleggelse av forsyningsgrunnlag til motstanderen en viktig del av kontinental krigføring. Sverre kan ha forsøkt å ødelegge forsyningsgrunnlaget til Erling og Magnus gjennom geriljakrigføringen. Samtidig fikk han sikret egne forsyninger, og hæren hans ble stridsvante. Kontinentale strategier vektla denne typen krigføring, og Vegetius oppfordrer hærførere til å leve av motstanderens land. Dessuten kunne Sverre trekke seg tilbake til Sverige dersom han fryktet for mye motstand, noe som kan minne om bruken av borger i utlandet. Denne argumentasjonen er ikke sikker, siden plyndring og herjing ikke var et ukjent fenomen i Norge før Sverre. Samtidig vil jeg argumentere for at man ikke kan overse fellestrekkene jeg har vist.

Det må ikke glemmes at Sverres krigføring innebar en mengde direkte slag. Vegetius frarådet direkte konfrontasjoner, og det var relativt få direkte slag på kontinentet i middelalderen. Sverre avviker altså fra kontinentet. Samtidig vil jeg hevde at dette var en tilpasning til norske forhold, fra Sverre sin side. Norge var dårlig tilpasset for kontinentale utmattelsesstrategier, som følger av manglende befestningsanlegg og en tradisjon for bevegelig krigføring. Å bruke kontinentale strategier ville dermed i lengden bli problematisk. Samtidig viser borgbyggingen at Sverre ønsket å forandre det norske kampbildet, ved å etablere fastere kontroll over landområder.

Spørsmålet som da står igjen er hvor Sverre kan ha tilegnet seg kunnskapen om kontinental krigføring. Spørsmålet er nærmest umulig å besvare sikkert ut ifra det kildematerialet man har. Samtidig vil jeg mene denne undersøkelsen gir klare indikasjoner på at Sverre har oppholdt seg i utlandet. Sverre skal ha oppholdt seg på Orknøyene før han kom til

Norge, et opphold som sagaen ikke forteller noe om. Det åpner altså muligheten for at sagaen har utelatt mulige utenlandsopphold. Jeg vil hevde at det må også ha vært en reise utenom oppholdet på Orknøyene. Borger og rytteri kan ha vært kjent kunnskap på øyene, men Sverres bruk av kunnskapen vitner om en mer direkte kontakt.

Som jeg har nevnt i oppgaven har det blitt gjettet om Sverre har oppholdt seg i England, i tjeneste hos Henrik 2. Det virker mer sannsynlig, siden Henrik selv skal ha brukt borganlegg for å hevde sine interesser i England.²⁴⁸ Hvorfor er ikke dette eventuelt med i sagaen? For det første er første delen av Sverres saga viktig for å legitimere Sverres tilknytning til kongeætten i Norge. Sverre rådde selv over hva som skulle skrives i første delen av sagaen, og kan dermed heller ha vektlagt å styrke sitt krav på tronen. En annen forklaring kan også ligge i hvordan sagaen presenter krigshandlinger. Sverressagaen har en spesiell måte å presentere slag på en måte som får Sverre til å fremstå som en svært dyktig hærfører. Ved å utelate hvor han hadde tilegnet sin militære kunnskap, fremstod Sverre som et militært geni. Når birkebeinerne kom seirende ut av slag, fikk Sverre som regel æren av å ha ledet dem godt. Når birkebeinerne tapte, var derimot Sverre sjeldent den som hadde ledet dem, eller at han hadde fått dårlig rådgivning. Sagaforfatteren har tydeligvis ønsket å fremstille kongen på best mulig måte, og ved å utelate hvor Sverre har tilegnet seg militærkunnskap virker han dyktigere.

Undersøkelsens omfang har gjort at jeg dessverre ikke har fått med alt som kan kaste lys på et kontinentalt preg ved Sverres krigføring. Lunden trekker blant annet frem interessante observasjoner om Sverres bruk av våpenteknologi, som armbrøst og valslynger, samt at han var den første som systematisk brukte leiesoldater i landet.²⁴⁹ Å studere dette nærmere, og få satt det i sammenheng med funnene i denne oppgaven, kunne muligens vært fruktbart. Likevel håper jeg at min undersøkelse har bidratt til en bedre forståelse av Sverre krigføring, og om en mulig sammenheng mellom den norske middelalderkongen og utlandet. Ikke minst håper jeg at oppgaven har vært med på å bekrefte at det fantes taktikk og strategi, samt bevisst bruk av militærteknologi og -teknikk i middelalderens krigføring, og at det ikke var like kaotisk og primitivt som det lenge har blitt antatt.

²⁴⁸ Opsahl (Manus): 8.

²⁴⁹ Lunden (1976): 104-05.

6 Bibliografi

6.1 Kilder

"Soga Om Baglarar Og Birkebeinar." In *Noregs Kongesoger 3*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.

Sturlason, Snorre. "Soga Om Magnus Erlingsson." In *Noregs Kongesoger 2*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.

———. "Soga Om Olav Den Heilage (Andre Delen)." In *Noregs Kongesoger 2*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.

"Sverre-Soga." In *Noregs Kongesoger 3*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.

Sverres Saga. Translated by Gustav Storm and Alexander Bugge. Kristiania: J.M. Stenersens Forlag, 1914.

Vegetius, Publius Flavius Vegetius Renuus. *Vegetius: Epitome of Military Science*. Translated by N.P. Milner. Translated Texts for Historians. 2nd ed. Vol. 16, Liverpool: Liverpool University Press, 2001.

6.2 Litteratur

Arstad, Knut Peter Lyche. "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries." In *Krigføring I Middelalderen: Strategi, Ideologi Og Organisasjon Ca. 1100-1400*, edited by Knut Peter Lyche Arstad. Forsvarsmuseets Småskrift. Oslo: Forsvarsmuseet, 2003.

Ayton, Andrew. "Arms, Armour, and Horses." In *Medieval Warfare: A History*, edited by Maurice Keen. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Bagge, Sverre. "Borgerkrig Og Statsutvikling I Norge I Middelalderen." *Historisk tidsskrift* 2 (1986): 145-97.

———. "Borgerkrig Og Statsutvikling, Svar Til Hans Jacob Orning." *Historisk tidsskrift* 94 (2015): 91-110.

———. *From Gang Leader to the Lord's Anointed: Kingship in Sverris Saga and Hákonar Saga Hákonarsonar*. The Viking Collection. Edited by Preben Meulengracht Sørensen and Gerd Wolfgang Weber. 24 vols. Vol. 8, Odense: Odense University Press, 1996.

———. *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, C. 900-1350*. København: Museum Tusulanum Press, 2010.

- . "'Sårt Biter Sulten Lus". Sverre Som Militær Fornyer." Chap. 1. In *Krigføring I Middelalderen: Strategi, Ideologi Og Organisasjon Ca. 1100-1400*, edited by Knut Peter Lyche Arstad. Forsvarsmuseets Småskrifter. Oslo: Forsvarsmuseet, 2003.
- Barðdal, Hörður. "[...] Hina Høgri Hond Væpu at Hæfa Væl Glæviu Alaghe Mæð Fulltingiannde Briostafli: Chivalric Identification and Reality at the Court of Hákon IV Hákonarson." University of Leeds, 2016.
- Bennet, Matthew. "The Myth of the Military Supremacy of Knightly Cavalery." In *Armies, Chivalry and Warfare. Proceedings of the 1995 Harlaxton Symposium*, edited by M.J. Strickland, 304-16. Stamford: Paul Watkins, 1998.
- Contamine, Philippe. *War in the Middle Ages*. Translated by Michael Jones. Oxford: Blackwell, 1986. 1980.
- Coulson, Charles. "Cultural Realities and Reappraisals in English Castle-Study." *Journal of Medieval History* 22 (1996): 171-207.
- Ersland, Geir Atle, and Terje H. Holm. *Krigsmakt Og Kongemakt 900-1814*. Norsk Forsvarshistorie. Vol. 1, Bergen: Eide, 2000.
- France, John. *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000-1300*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1999.
- Gathorne-Hardy, Geoffrey Malcolm. *A Royal Impostor : King Sverre of Norway*. Oslo: Aschehoug, 1956.
- Gillingham, John. "An Age of Expansion, C. 1020-1204." In *Medieval Warfare: A History*, edited by Maurice Keen. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- . "Richard I and the Science of War in the Middel Ages." In *War and Government in the Middle Ages: Essays in Honour of J.O. Prestwich* edited by John Gillingham and James Clarke Holt, 78-91. Woodbridge: Boydell, 1984.
- Gunnes, Erik. *Erkebiskop Øystein: Statsmann Og Kirkebygger*. Oslo: Aschehoug, 1996.
- Helle, Knut. "Hvor Står Den Historiske Sagakritikken I Dag?". *Collegium medievale* 24 (2011): 50-86.
- . *Norge Blir En Stat: 1130 - 1319*. Norges Historie. Edited by Knut Mykland, Andreas Holmesen, Alf Kaartvedt, Jens Arup Seip and Magne Skodvin. Vol. 1, Oslo: Universitetsforlaget, 1964.
- . *Omkring Bøglungasøgur*. Bergen: Universitetet i Bergen, 1958.
- . *Under Kirke Og Kongemakt: 1130-1350*. Aschehougs Norgeshistorie. Edited by Knut Helle. 12 vols. Vol. 3, Oslo: Aschehoug, 2005.

- Holm-Olsen, Ludvig. *Studier I Sverres Saga*. Avhandlinger Utg. Av Det Norske Videnskaps-Akademi I Oslo, Ii. Hist.-Filos. Klasse. Oslo: Aschehoug, 1953.
- Holm-Olsen, Ludvig, and Kjell Heggelund. *Norges Litteraturhistorie: Fra Runene Til Norske Selskab* Norges Litteraturhistorie 1-8. 3 ed. Vol. 1, Oslo: Cappelen, 1995.
- Holmsen, Andreas. *Norges Historie: Fra De Eldste Tider Til 1660*. 4. ed. Oslo: Universitetsforlaget, 1977.
- Howard, Micheal. *War in European History*. London: Oxford University Press, 1976.
- Hødnebo, Finn. "Føreord: Om Snorres Kongesoger." In *Noregs Kongesoger 1*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.
- Jones, Richard L. C. "Fortifications and Sieges in Western Europe, C. 800-1450." In *Medieval Warfare: A History*, edited by Maurice Keen. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Keen, Maurice. "Introduction: Warfare and the Middle Ages." In *Medieval Warfare*, edited by Maurice Keen. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida Er Ikke Hva Den En Gang Var: En Innføring I Historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1994.
- Krag, Claus. *Sverre - Norges Største Middelalderkonge*. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Lunden, Kåre. *Norge under Sverreætten, 1177-1319: Høymiddelalder*. Norges Historie. Edited by Knut Mykland. 15 vols. Vol. 3, Oslo: Cappelen, 1976.
- Magerøy, Hallvard. "Føreord Til Soga Om Baglarar Og Birkebeinar." In *Noregs Kongesoger 3*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.
- . "Føreord Til Sverre-Soga." In *Noregs Kongesoger 3*, edited by Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy. Oslo: Det norske samlaget, 1979.
- . *Soga Om Birkebeinar Og Baglar : Bøglunga Sogur : 1. Soga Om Birkebeinar Og Baglar*. Vol. 1, Oslo: Solum forlag, 1988.
- Milner, N.P. "Introduction." In *Vegetius: Epitome of Military Science*. Translated Texts for Historians. Liverpool: Liverpool University Press, 2001.
- Morillo, Stephen. "The "Age of Cavalery" Revisited." In *The Circle of War in the Middle Ages: Essays on Medieval Military and Naval History*, edited by L.J. Andrew Villalon and Donald J. Kagay. Woodbridge: The Boydell Press, 1999.
- . "Battle Seeking: The Contexts and Limits of Vegetian Strategy." *Journal of Medieval Military History* 1 (2002): 21-42.
- Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen, and Erling Sandmo. *Norsk Historie 1, 750-1537*. 2. ed. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

- Mundal, Else. "Sagalitteraturen." In *Handbok I Norrøn Filologi*, edited by Odd Einar Haugen. Bergen: Fagbokforlaget, 2004.
- Neergaard, André. "Rytterkrigere I Norsk Høymiddelalder." Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2001.
- Oman, Charles. *A History of the Art of War in the Middle Ages*. 2 vols. London: Greenhill Books, 1991.
- Opsahl, Erik. "Borger Og Befestninger I Norge I Middelalderen." Manus.
- . "Framveksten Av Herresvein-Institusjonen Og Dens Betydning for Militærvesen, Maktforhold Og Sosial Elitekultur I Norge Ca. 1270-1390." Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1991.
- Orning, Hans Jacob. "Borgerkrig Og Statsutvikling I Norge I Middelalderen – En Revurdering." *Historisk tidsskrift* 93 (2014): 193-216.
- . "Hvorfor Vant Kongene?". *Historisk tidsskrift* 94 (2015): 285-92.
- Prestwich, Michael. *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. New Haven & London: Yale University Press, 1996.
- . "The Battle of Stirling Bridge: An English Perspective." In *The Wallace Book*, edited by E.J. Cowan. Edinburgh: John Donald, 2007.
- . "The Garrisoning of English Medieval Castles." In *The Normans and Their Adversaries at War : Essays in Memory of C. Warren Hollister*, edited by Richard P. Abels and Bernard S. Bachrach. Woodbridge: The Boydell Press, 2001.
- . "Miles in Armis Strenuus: The Knight at War." *Transactions of the Royal Historical Society* 5 (1995): 201-20.
- Pugh, David Christopher. "The Army and the Norwegian Revolution : Military and Society in Norway to 1814." Doctor of Philosophy, University of Lancaster, 1982.
- Rogers, Clifford J. "The Vegetian 'Science of Warfare' in the Middle Ages." *Journal of Medieval Military History* 1 (2002): 1-19.
- White, Lynn. *Medieval Technology and Social Change*. Oxford: Clarendon Press, 1962.

